

Provst Aleth Hansens Erindringer

om hans første Præstevirksomhed i Husby i Angel.

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Inden sin Død havde Provst Aleth Sophus Hansen ved en og anden Lejlighed, naar vi mødtes, meddelt mig, at han havde adskillige Optegnelser fra sin Virksomhed som Præst og Provst i Slesvig, hvilke han ønskede, at jeg efter hans Død vilde tage i Forvaring; tillige antydede han, at han overlod til mig at bestemme, om noget deraf i sin Tid fortjente at offentliggøres. Da Provst Hansen ogsaa havde meddelt sin nærmeste Slægt dette sit Ønske, fik jeg efter hans Død (24. Dec. 1889) tilsendt en større Pakke skrevne Sager. Heri fandtes bl. a. en paabegyndt, men ikke fuldendt Udarbejdelse vedrørende Hansens første Embedsvirksomhed i Husby i Angel. Da flere, hvem jeg har forelæst dette Stykke, have hørt det med Interesse, antager jeg, at det ogsaa vil kunne tiltale en større Læsekreds, og jeg udgiver det derfor her, for at det kan være et lille Mindesmærke over en Mand, hvem jeg personlig skylder meget, og hvis Virksomhed for den danske Sag i Sønderjylland ikke fortjener at skrives i Glemmebogen. Udrustet med Evner, der gjorde ham særlig skikket til kirkelig Virksomhed under de vanskelige Forhold i de blandede Distrikter i Slesvig, lagde han hele sin Sjæls Energi, eller maaske rettere sin trofaste Udholdenhed ind i Arbejdet. At det i Utide blev afbrudt, var ikke hans Skyld. Kun faa have haft en dybere Forstaaelse af den

danske Folkenatur's Ejendommelighed, saaledes som den artede sig ved Sproggrændsen, og have elsket den højere, end han, som blev dens fuldtro Værge, saa langt hans Haand og Ord rakte.

H. F. R.

Den 5te April 1849 var en Smertens Dag for alle Danske. Ekernførde-Begivenheden ramte haardt alle Hjerter. Fra den ene Ende af Landet til den anden gjenløde Klagerne; de naaede ogsaa med Lynets Hurtighed op til det afsides Hjørring, hvor jeg Aaret forud var bleven ansat som Kateket og første Lærer ved Borgerskolen. Blandt de mange Klager lød ogsaa den, at man havde sendt store Krigsskibe ud, uden at medgive dem Skibspræster. Man tænkte paa de mange Døde og Saarede, for hvem en Præst dog kunde have været noget til Trøst og Opmuntring. Paa mig særligt gjorde Ulykkesbudskabet et dybt Indtryk, og ganske naturligt maatte det fremkalde mange forskellige Tanker og Følelser. I to paa tredie Aar havde jeg været Skibspræst paa Galathea paa dens Verdensomseiling, og jeg havde havt rig Leilighed til at sande, at en Præst ombord i et Skib har en stor Gjerning at røgte. Strax ved Krigens Udbrud havde jeg, der oppebar Ventepenge, da nu ogsaa henvendt mig til den daværende Marineminister, Admiral Zarthmann og forespurgt, om man havde Brug for mig. Svaret lød kort og godt: nei. Havde man benyttet min Tjeneste, vilde jeg efter al Rimelighed være bleven sendt ombord i Linieskibet Christian VIII, og Spørgsmaalet laae da nær for mig, ikke blot hvad der vilde være blevet af mig, men ogsaa hvorledes jeg vilde have skikket mig under de pinlige og svære Forhold paa hin Ulykkens Dag i Ekernførdebugt. Ikke længe efter modtog jeg med Posten følgende Brev: »Ved Udrustningen af Linieskibet Skjold er det kommet paa Bane at medgive

Skibet, saaledes som Reglementet egentlig foreskriver, en Præst¹⁾. Min behjertede Hustru var strax enig med mig, at jeg burde efterkomme den til mig stillede Opfordring, og efter ligeledes at have raadført mig med min nærmeste Foresatte, gamle Provst Kabell, begav jeg mig Dagen efter til Aalborg og, efterat have talt med Biskoppen (Fogtman), videre til Kjøbenhavn. Her fremstillede jeg mig strax for Marineministeren, hvem jeg erklærede at være villig til at tage mod den omtalte Ansættelse, idet jeg dog bemærkede, at det maatte afhænge af Kirke- og Undervisningsministeren, hvorvidt han vilde meddele mig den fornødne Tilladelse. Dette erklærede Admiral Zarthmann, at han nok skulde klare, og han anmodede mig om, Dagen efter at komme igjen. Men da jeg saa kom, forefandt jeg ham synlig noget forlegen. Kirkeminister Madvig havde nægtet sit Samtykke, og dermed var saa den Sag endt. Jeg vendte tilbage til Hjørring, og Linieskibet Skjold fik ingen Skibspræst. Naar jeg nu imidlertid har omtalt og dvælet ved denne lille Begivenhed, saa er det, fordi den, skjøndt ikke umiddelbart førende til noget, dog i det Følgende ikke blev uden Betydning for mig. Ved min Afsked sagde Admiral Zarthmann, at naar jeg i Fremtiden vilde søge om Forflyttelse, kunde jeg kun henvende mig til ham. Paa det bedste skulde han da anbefale og støtte mit Andragende.

Et Aar og længere Tid endnu gik hen, og jeg tænkte ikke paa nogen Forandring. Jeg følte mig tilfreds i min Gjærning, og modtog mange Beviser paa Menighedens Velvillie, og skjøndt mine knappe Kaar kunde gjøre en snarlig Forflyttelse i høi Grad ønskelig for mig, laa en saadan dog meget fjern fra mine Tanker. Efter de Tidens Forhold

¹⁾ Hansen henviser til et vedlagt Brev fra Expeditionssekretæren i Marineministeriet, hvilket dog ikke mere findes blandt hans Papirer. Men det indeholdt en Opfordring til ham om at overtage Pladsen som Skibspræst.

kunde man ikke med nogen rimelig Udsigt til Held søge Forflyttelse før efter 6 Aar. Men saa kom Sommeren 1850 og med den Idstedslaget. En Mængde Præstekald i Sønderjylland bleve anmeldte ledige i Bladene, og man vil neppe undre sig over, at Tanken opstod hos mig at søge Ansættelse dernede. Tidligere havde min Hu staaet til at komme til at virke dér, og nogle Aar tilbage havde jeg omgaaedes med den Plan at blive Præst ved den danske Kirke i Flensborg. Nu at komme til at fæste Bo og drage ind i en Præstegaard i hin gamle efter blodige Kampe gjenerobrede og af Tyskernes og Oprørernes Hænder udrevne Landsdél maatte begribeligt nok mægtigt tilskyndende vinke ad mig. Admiral Zarthmanns Løfte randt mig da ogsaa nu i Hu. Jeg skrev til ham, og samtidigt indgav jeg en Ansøgning om Vilstrup Sognekald ved Haderslev. Det blev imidlertid bortgivet til Præsten Fritz Bojsen i Skjörpinge paa Sjælland, og da han var ikke lidet ældre end jeg, havde jeg naturligvis ingensomhelst Grund til at beklage mig. Admiralen tog imidlertid Tingen anderledes, og han sendte, som jeg senere hørte, et skarpt Brev til Geheimeraad Tillisch, den kongelige Regjeringskommissær i Slesvig. I stærke Udtryk bebreidede han ham, at han uden at agte paa hans Anbefaling havde foretrukket for mig en Mænd, hvis politiske Færd han paa sin djærve Vis nærmere betegnede.

Men hvad skulde jeg saa gjøre. Til Sønderjylland stod nu engang min Hu, og famlende i den store embarras de richesse indgav jeg en ny Ansøgning, i hvilken jeg i Almindelighed angav som mit Ønske at finde Ansættelse i Slesvig, medens jeg overlod til den kongelige Regjeringskommissær at tage nærmere Bestemmelse om, hvor han vilde finde det rigtigt og passende at anbringe mig. Gaaende ud fra, at der i et, hvad Sproget angaaer, blandet Sogn ikke med Billighed kunde eller vilde blive stillet Fordring til den Præst, som vilde blive ansat, at være i absolut Forstand begge Sprog lige mægtig, udtalte jeg

tillige, at jeg vilde være villig til at overtage et Embede, hvor der skulde prædikes indtil hver anden Gang Tysk, en Fordring, som jeg antog, at jeg uden Anstød vilde kunne opfylde. Kort Tid efter indløb min Udnævnelse til Sognepræst i Husby, udfærdiget under 14de November 1850, og jeg fik nu strax travlt med at udforske, hvor paa Lag Sognet kunde være beliggende. Et Husby tæt ved Slesvig By havde Bladene nu og da omtalt; men Slesvigs-Kortet sagde mig snart, at der ingen Kirke var dér. Jeg antog derfor, at der maatte være mént et andet Husby, som fandtes afsat en Mils Vei Syd for Flensborg, en Antagelse, som snart blev stadfæstet ved nærmere indgaaede Oplysninger. Men fik jeg saaledes at vide, hvorhen jeg skulde vende mit Øie, saa var dog alt indhyllt for mig i Taage og Usikkerhed. At jeg snarest muligt maatte tiltræde mit nye Embede, kunde jeg sige mig selv, og det blev mig derhos betydet af min nye Provst. Men Vinteren stod for Døren; Reisen fra Hjørring var lang, og hvad skulde jeg gjøre med mit Indbo, og hvorledes bære mig ad med min Familie? Til Usikkerheden, om jeg maatte være istand til at opfylde de Fordringer, som i de nye og usædvanlige Forhold vilde blive stillede til mig, kom saaledes andre og alvorlige Spørgsmaal, og man vilde ikke have undret sig over, om det havde sortnet noget for mig. Imidlertid blev min kjære Hustru trods sin store Svagelighed snart enig med mig i, at vi med vore 2 smaa Børn skulde følges ad, og hermed var den første Sten lettet. Saa aftalte vi dernæst at sælge Halvdelen af vort Indbo, og i Aalborg, hvorhen mine Sognefolk befordrede os, at leie én Fragt-vogn for den anden Halvdel, medens vi iøvrigt gave os Gud i Vold, haabende at den Herre, som saa forunderligt hidtil havde ført og bevaret os, fremdeles vilde være vor Ledsager og holde sin beskjermende Haand over os.

Stort mér end en Uges Tid brugte vi ikke til at forberede vort Opbrud, og efterat have taget Afsked med Menigheden og de mange kjere Venner, som vi i den

korte Tid af vort Ophold i Hjørring havde erhvervet os, brød vi, ledsagede af vor trofaste jyske Pige, op for at tiltræde den lange og besværlige Reise. Uafbrudt i en hel Uge kørte vi i en Postvogn fra By til By, og alt gik godt uden noget tilstødende Uheld. I Randers havde det lykkedes mig hos en Boghandler at faae kjøbt en tysk Bibel, og jeg kunde nu — som en lille Forberedelse — gjøre mig i al Fald bekjendt med Evangelierne paa Tysk paa de forestaaende Helligdage, hvis jeg, som jeg tænkte mig Sandsynligheden af, skulde komme til at prædike Tysk. Da vi efterat have forladt Kolding kom ind i det Slesvigske, forefandt vi Veiene opblødte og opkjørte, det sidste som en Følge af Krigskjørslerne, og i det hele maatte vi sande Ordsproget, at det er Enden som bærer Læsset. Det var ikke at undre sig over, at vi tilsidst, baade Voxne og Børn, vare trætte og forpinte af den lange og trange Kjørsel, og vi følte os ikke lidet lettede, da vi paa 7de Dag om Aftenen holdt vort Indtog i Flensborg.

Rasch's Hotel havde vi læst om i Bladene, som det Sted, hvor de Danske i Almindelighed holdt til, og derhen gav jeg Kudsken Ordre at kjøre os. Men her vrimlede det af Militære, og vi fik strax det Svar, at alt var belagt. Man viste os hen til Postholderiet, hvor der muligvis var Plads. Saa kørte vi da derhen, og vi vare saa heldige at finde Leilighed. For første Gang mødte os tysk Tale paa slesvigsk Grund; i al Fald havde vi ikke mærket sønderlig dertil hverken i Haderslev eller Aabenraa. Dog da man erfarede, at vi vare Danske, slog Samtalen snart over til Dansk, skjøndt Stemningen nok forekom mig at være noget trykket og kjølig. Skjøndt det var Skumring, eller rettere halvmørkt, gik jeg strax ud i Byen for at opsøge min gamle Ven og Skolekammerat fra Sorø, Regensburg, tidligere Sekretær hos Geheimeraad Tillisch og nu i Spidsen for det geistlige Departement. Jeg traf ham ikke hjemme og indskrænkede mig da til i hans Bopæl at melde min Ankomst. Men ud paa Aftenen kom han tilligemed

Laurits Skau op til os i vort Logis for at aflægge os et Besøg. Han var øiensynlig noget altereret ved ogsaa at træffe min Hustru og høre, at vi tillige havde 2 smaa Børn med. Det var da i Grunden heller ikke at undre sig over, thi det var jo ikke saa lang Tid siden, at Tyskerne havde stormet Frederiksstad, og endnu fandt der jo jevnlig Skjærmydsler Sted nede ved Dannevirke. Imidlertid fattede han sig snart, og jeg mindes endnu, hvorledes han fuld af Deltagelse traadte hen til Alkoven, trak Gardinet tilside og betragtede Børnene, der allerede i dyb Søvn udhvilede sig efter de mange Dages trættende Reise og Kjørsel. Et af de allerførste Spørgsmaal, som jeg gjorde Regensburg, var: hvad Sprog jeg skulde prædike. Han svarede Tysk. Og da jeg bemærkede, at jeg, som han nok erindrede, i min Ansøgning til den kongelige Regjeringskommissær ikke var gaaet videre end at tilbyde at prædike Tysk hver anden Søndag, skyndte han sig med at føie til, at jeg om kort Tid vilde komme til afvekslende at prædike Dansk. Jeg forstod det ikke, og den korte paafølgende Samtale bragte mig ikke sønderlig videre Forstaaelse. Det var første Gang, Sprogreskriptet kom mig imøde.

Den følgende Dag gjorde jeg den kongelige Regjeringskommissær, som boede i Christiansens Gaard paa Storegaden, min Opvartning. Hvad der blev talt om, er jeg nu ikke længer istand til at huske. Men da intet har fæstet sig i min Hukommelse, antager jeg heller ikke, at Besøget har været andet eller mere end rent formelt. Fremdeles hilste jeg paa den konstituerede Superintendent, Provst Asschenfeldt, Hovedpræst ved Nicolai Kirke. Han var en venlig ældre Mand, og vi talte Tysk sammen, medens han dog nok — som jeg senere erfarede — forstod og, om end nok med Besvær, udtrykte sig paa Dansk, som han i den senere Tid havde lagt sig efter. Endvidere aflagde jeg Besøg hos Amtmand Wolfhagen, en yngre, forekommende og tillige dansktalende og danskdannet Mand. Han tilligemed Provst Asschenfeldt udgjorde Flensborgs

Kirkevisitatorium, og jeg aftalte med dem, hvorledes jeg skulde forholde mig med Tiltrædelsen af Embedet. Om Indsættelse kunde der foreløbig ikke være Tale, da man var saa stærkt optaget af meget andet. Flere andre nye Præster vare derhos i den sidste Tid ligesom jeg ankomne, og endel Kandidater laae i Flensborg og ventede paa at blive præsteviede. At Embederne, af hvilke mange til stor Ulempe havde henstaaet ledige i hele Maaneder, snarest muligt maatte forsynes med Præster, kunde ikke være andet. Det blev da aftalt, at jeg uden videre skulde reise ud til Husby og indsætte mig selv. Nogetsomhelst skriftligt blev mig ikke medgivet, og det eneste, jeg havde at kunne opvise, var den skriftlige Meddelelse om, at jeg af den kongelige Regjeringskommissær var bleven beskikket til Sognepræst dér. Det hele syntes mig unægteligt at være noget formløst; men da de nævnte Herrer ingen Betænkeligheder havde, slog jeg mig ogsaa tiltaals.

Ved min Hjemkomst fra disse Besøg forefandt jeg i min Bolig Degnen fra Husby, Hr. Meisler, en Sjællænder, som for nogen Tid siden var kommen herover og bleven ansat. Han havde allerede hørt om min Ankomst og havde ilet med at komme og hilse paa mig. Øiensynligt var han meget glad over mit Komme. Han kom iøvrigt i Følge med Krømanden i Husby, som ved sit venlige Væsen og sin danske Tale gjorde et godt Indtryk paa os. Og vi kunde unægtelig trænge til lidt Opmuntring. Hvad vi nemlig hidtil havde hørt om Husby og Husbyerne var alt andet end lysteligt. De bleve skildrede os som ravytske og som Wühlere alle tilhobe, og det af den værste Art.

Resten af Dagen gik hen med at købe eller bestille forskelligt nødvendigt Husgeraad, og af forskellige Haandværkere, som jeg blev henvist til, staaer Mindet om en Snedker endnu lyslevende for mig. Han gjorde ingen Røverkule af sit Hjerte, men diskede uden videre op med sine slesvigholstenske Anskuelser og Tilbøieligheder. Det var første Gang, at jeg stod Ansigt til Ansigt overfor en

Slesvigholstener, og en saadan var for mig uadskillelig fra en Meneder, Oprører og Forræder. Vi havde iøvrigt troet, at Flensborg var en stor By, hvor man med Lethed kunde faae alt, naar man havde Penge i Haanden. Men vi mærkede snart, at vi havde gjort Regning uden Vært. Færdige Møbler var der kun yderst faa af, og øiensynligt havde det lange Udsigter, om vi vilde bestille dem. I de fleste Tilfælde maatte vi tage tiltakke med brugte Sager.

Den følgende Dag leiede vi en Vogn til Husby, for dog foreløbig at tage vor fremtidige nye Bolig i Øiesyn. Børnene vilde vi nødtigt skille os fra, saameget mindre som vi ei kunde vide, hvorledes den jyske Pige ene med med vilde kunne finde sig tilrette i Flensborg. Vi bestemte os da til alle tilsammen at følges ad paa vor Udflugt, og efter en Times Kjørsel holdt vi udenfor Husby Kro. Kromanden havde vi jo gjort et foreløbigt Bekjendskab med, og vi behøvede altsaa ikke at give os tilkjende. Modtagelsen var venlig, og der blev strax sendt Bud til Kirkeværgen om at møde i Præstegaarden for at lukke op for os. Veien hen til samme var en halv Snæs Minuters Gang, og ligesom vi var kommen derhen og stod ved Laagen for at gaae ind, bleve vi paa éngang en stor Fragtvogn vaer, der langsomt kom kjørende fra den anden Side henimod os. Det viste sig snart, at det var vort Flyttegods, og vi bleve selvfølgelig meget glade. Det havde ingen Spøg været, om vi skulde have ventet maaské flere Dage paa vore Ting, og derhos var det hele et saa smukt og fornøieligt Sammentræf. Efter flygtigt at have besét den gamle ret hyggelige Præstegaard med sin store flisebelagte Forstue og de 2 gamle smukke Lindetræer ude i Gaarden, fik vi snart travlt med at læsse Flyttegodset af og bringe det under Tag. Alt gik helt gemytligt, om end alt udelukkende gik paa sin Tysk. I Samtalens Løb fandt en af de Tilstedeværende det nyttigt at sætte mig noget ind i Forholdene, og han yttrede da, »dasz der bisherige Prediger, Pastor Siemonsen, in der ganzen Gemeinde sehr beliebt

gewesen, dasz er entschieden deutsch gesonnen gewesen, dasz dasselbe der Fall mit allen Gemeindegliedern sei, und dasz ich recht bald diese Erfahrung machen werde«. Nu! dette var mig da ikke noget nyt. Men tillige fandt Vedkommende — rimeligvis maa jeg have sagt nogle danske Ord — sig foranlediget til at bemærke, »dasz hier nur Deutsch gesprochen werde«. Tilrettevisningen tog jeg mig ad notam, og fra nu af, om ikke før, gik det Hele ustandseligt paa Tysk. Og her skal prædikes Dansk! Hvorledes vil den kunne spænde af? saa tænkte jeg ved mig selv. Jeg troede paa hvad der var blevet mig sagt og afgav i det Øieblik Billedet paa en af de mange Turister, som snart skulde gjæste Angel, og som, efterat have opholdt sig et Par Dage, vendte hjem, grundigt østnede i Forholdene. Men snart hændtes noget, som var helt pudsigt. Medens jeg stod i en af Stuerne, sysselsat med at aabne en Kasse, hørte jeg Gaarddøren gaae op og En træde ind, og ude paa Husgulvet (Forstuen) paa godt bredt Dansk sige høit: »goi Dau; er æ Herr her?« Og efterat være kommen nærmere og være traadt hen til mig, forklarede han nu, bestandig talende Dansk, at han var kommen for at ønske den nye Præst velkommen. De andre Tilstedeværende gjorde en lille Stund en svag Modstand og bleve ved at tale Tysk; men snart slap de Fleste over i Dansk, og Samtalen blev fra nu af væsentligt ført i dette Sprog. Det var en Forsmag paa, hvad det vilde sige et blandet Sprogdistrikt.

At for Resten de med Fragtvognen ankomne Gjenstande ikke vilde kunne fylde meget i den ret rummelige Præstegaard, var øiensynligt. Mine Husbyere vare da heller ikke — som jeg senere hørte — sene med at gjøre deres Bemærkninger. Da de nye Præstefolk vare komne fra Jylland, maatte man for øvrigt finde det ganske forklarligt og rimeligt, at de vare fattige Stoddere. Det stemmede godt med den gængse, alt andet end smigrende Forestilling om hin Landsdél. Billedet, som Angelboerne af deres

Førere og Ledere havde modtaget af Jylland og Jyder, havde væsentlig kun hentet sine Farver fra dem, der kørte omkring og solgte sorte Potter, eller fra dem, der ud paa Foraaret kom drivende med Svin og Lam til Forhandling.

Paa Udpakning og Opstilling af Møblerne var der iøvrigt foreløbigt ikke at tænke, og efter et Ophold af en Times Tid eller to begav vi os tilbage til Kroen. Her havde de kjære Børn i deres Sorgløshed allerede begyndt at føle sig tilrette. De snakkede deres Dansk, og de Ældre morede sig med at høre dem tale. Da vi saae, med hvilken Venlighed de bleve behandlede, fik min Hustru og jeg Mod til, trods alt hvad vi havde hørt i Flensborg, at betro dem til Krofolkene, idet vi tillige indsaa, at vi vilde faae saa meget at bestille i Flensborg, at vi ikke vilde sé os istand til at tage os af dem. Vi lod dem da tilbage i Kroen med Pigen og kørte til Flensborg for at ordne forskellige Ting og gjøre flere nødvendige Indkjøb. At vi vare noget benauede ved at skille os fra de kjære Smaa, kan man neppe undre sig over, og den Forundring, som Folk i Flensborg røbede ved at høre, at vi havde ladet dem tilbage ude i Kroen i Husby, skulde just ikke opmuntre os meget. Imidlertid her som i saameget andet maatte vi lægge alt i Guds Haand, og det var jo derhos kun om en Nat og Dag at gjøre. Skynde maatte vi os nemlig, thi om muligt vilde jeg prædike den første Søndag, og det var allerede Torsdag. Saa hurtigt, som ske kunde, fik vi da vore Sager ordnede, og de mest paatrængende Indkjøb besørgede, og fremfor alt gjaldt det om at forsyne os med Fødemidler. At disse ikke altid vare lette at faae ude paa Landet, det vidste vi. Men derhos fortalte man os i Flensborg, at en for nogen Tid siden til Sørup i Angel ankommen ny Præstefamilie formelig havde været udsat for Hungersnød, idet Beboerne hverken for gode Ord eller Betaling havde villet overlade dem noget.

Fredag Morgen vare vi da saa atter underveis til Husby, og ankomne til Kroen traf vi vore kjære Smaa

velbeholdne og fornøiede. Krofolkene havde ikke vidst, hvor venlige de vilde være mod dem. Ængstelige for dem havde vi vel ikke været; men vi vare dog glade ved atter at have dem, og glade tillige ved ikke at være bleven skuffede i vor Tillid. Ofter senere har denne lille Episode rundet mig i Tanker, og ligesaa ofte har jeg i Erindringen med Glæde dvælet ved Husby Kro og de venlige, skjøndt tysksindede Krofolk. Mit første foreløbige Bekjendtskab med Husbyerne var mig et godt Varsel om Opholdet og Livet blandt dem.

I Præstegaarden fik vi nu travlt med at pakke ud, men jeg fik tillige travlt med at forberede mig til Søndag. Min tyske Bibel fra Randers fik jeg frem tilligemed en »Gesangbuch«, som jeg havde faaet kjøbt i Flensborg. En Pakkasse tjente mig til Skrivebord, og jeg gav mig til at udarbeide min første tyske Prædiken. Jevnlig blev jeg afbrudt og min Hjælp paakaldt saa til ét saa til et andet. Om det vilde lykkes mig at faae en Prædiken sat sammen i det fremmede Maal, syntes mig stundom mér end tvivlsomt. Jeg havde imidlertid ladet det tillyse fra Skolerne, at der vilde blive Gudstjeneste om Søndagen, og at jeg vilde prædike. Der hjalp da ingen kjære Moder, og det maatte briste eller bære, det skulde dog ské. Jeg haabede iøvrigt nok, at vor Herre vilde staae mig bi. Ret frimodig begav jeg mig Søndag Morgen til Kirken, hvor jeg forefandt en talrig Menighed samlet. Jeg kunde sige mig selv, at det var mindre Nidkjerhed end Nysgjerrighed. Man var — saa hørte jeg bagefter — umaadelig spændt paa, hvorledes det vilde gaae den nye Præst fra Jylland med at prædike Tysk. Det var den 4de Søndag i Advent, og jeg talte over Dagens Evangelium. Stille og opmærksomt hørte man paa mig, og jeg syntes selv, at det gik ganske godt. Menigheden lod ogsaa til at være tilfreds, og da Gudstjenesten var til Ende, skiltes vi med venlige Miner fra hinanden.

Begyndelsen var da gaaet godt, og godt begyndt er

jo halv fuldendt. Modet voxede hos mig. Men det kunde ogsaa behøves, thi Julen stod jo lige for Døren, og den ene Helligdag afløste den anden. Beständig var der en talrig Menighed samlet, baade Mænd og Qvinder, og blandt disse troede jeg ogsaa at opdage den forrige Præstekone. Jeg tog ikke fejl, og ved Udgangen af Kirken traadte hun hen til mig og hilsede paa mig. Hun undrede sig over, at det gik saa let for mig at prædike Tysk. Hun saavelsom andre havde nok tvivlet om, at det vilde gaae, og man havde vel endog smigret sig med det Haab, at den danske Regjering, ude af Stand til at faae de mange ledige tyske Sogne kald besatte, vilde blive nødt til at kalde de bortrømte Præster og Skolelærere tilbage.

Men her maa det nu være paa Tide at standse lidt og gjøre noget nærmere Bekjendtskab med disse, og navnlig med min Formand i Embedet. Vi ville herved tillige blive bekjendt med adskillige Forhold, som det vil være nødvendigt at kjende for at kunne forstaae min Stilling. Min Formand var L. Siemonsen, en Flensborger af Fødsel. Han havde været Præst eller Kateket ved Frederiks tyske Kirke paa Kristianshavn og havde under sit fleraarige Ophold i Kjøbenhavn sluttet sig nær til Grundtvig og Lindberg, med hvilken Sidste han holdt Forsamlinger ude paa Kalkbrønderiet. Hans Udnævnelse til Præst i Husby, som i sin Tid ansaaes for en stor Begunstigelse, skyldtes, saa hed det sig, væsentlig Karoline Amalie. Han havde ægtet en Frøken Göricke, Søster til Overlægen paa St. Hans Hospital og til Sekretæren ved det danske Missions-selskab, Cand. theol. Göricke, og var ved dette sit Ægteskab bleven en formuende Mand. Han var en stille, troende og tillige kjærlig Mand. Selv i Husby vedligeholdte han stadig Forbindelse med sine gamle Troesvenner i Kjøbenhavn og modtog blandt andet ogsaa Besøg af Grundtvig¹⁾.

¹⁾ Det maa vist have været 1843 paa Grundtvigs Hjemrejse fra England. Peter Rørdam besøgte i Aug. 1847 Præsten Siemonsen i Husby (s. Blade af P. R.s Levnedsbog og Brevvexling II, 68). H. F. R.

Han satte megen Pris paa den danske Salmedigtning, og af Optegnelser efterladte af ham i Præstegaarden fremgik det, med hvor megen Kjærlighed han havde syslet med samme. At fremme og udbrede levende Kristendom var hans Hovedopgave i de bedste Aar af hans præstelige Virksomhed i Husby; men tillige brugte han sine rigelige Midler til at gjøre godt og meddele. Han blev ofte, saa fortalte man mig, ved Aftentider sét med et Brød under Armen, som han bragte til de Fattige. En kjær Beskæftigelse i Hjemmet var det for ham at sysle i sin Have, og atter her kom hans rundelige Indtægter ham til Hjælp. Han lod mange smukke Blomster og Buskvæxter komme fra Flotbeck, og baade min Hustru og jeg glædede os ofte over de prægtige Rhododendra, Asalier, Pyrus Japonica, Pioner osv., som han havde plantet. Men lidt efter lidt blev han fra denne stille, smukke Gjærning dragen ind i den slesvigholstenske buldrende Larm og plumrede Uføre. Saadanne stærke og voldsomme Naboer, som Provst Volquartz i Flensborg og Pastorerne Lorenzen i Adelby og Schmidt i Grumtoft, kunde han ikke frembyde tilstrækkelig Modstandskraft mod. Husby Sogn var derhos et af Agitationens Brændpunkter. De allerfleste Bønder (o: Gaardmænd) og mange Kaadnere (o: Husmænd) havde underskrevet den berygtede Anglerprotest mod den danske Regjering, og i en tæt ved Husby By beliggende Skov, Husbyris, vare jevnlige Møder med voldsomme Taler og festlige Optog blevne afholdte. Den stille, indadvendte, fromme og faatalende Mand blev tilsidst reven med, uden at det dog dermed skal være sagt, at han var som det svage Rør, der bevægedes hid og did af Vinden, føielig og bøielig for enhver Ind- og Paavirkning. Thi han foretog sig intet, uden at være overbevist om Rigtigheden deraf; og om han end kom til at slutte sig til Løgnen, var han dog en Mand af Sandhed; og havde han nu engang taget sit Parti, stod han fast og urokkelig. Man fortalte om ham, at da han en Aften kom hjem fra et Møde i Store-

Solt Præstegaard, hvor visse vigtige afgjørende Beslutninger bleve tagne, traadte han ind i Stuen til sin Hustru og sagde de ildevarslende Ord: »Nun habe ich mich vom Hause und Hof verschrieben«. Fra den Tid, eller fra den Stund, da han havde truffet sit endelige Valg, var han Oprørets tro hengivne og urokkelige Mand. Hans Navn kom til at staae under Anglerprotesten, og det figurerede i en i Flensborg trykt Fortegnelse over Wühlerne i og udenfor samme. I Kirken udtalte han sig uden Forbehold mod sin Regjering, og et varigt, uudsletteligt Minde satte han sig i Kirkebogen. Da nemlig en ung Gaardmandssøn (Matthias Jørgensen) fra Husbyskov var bleven dødelig saaret i Slaget ved Frederits, dette Slag, hvor der for-gjæves blev kæmpet med stort Mandemod for at bevise for Samtid og Eftertid, at det slesvigholstenske Oprør var en Reisning i Sandhedens og Retfærdighedens Navn, blev den Afdøde ført hjem og med stor Pomp begravet paa Husby Kirkegaard. Men saa indførte Siemonsen ham i Kirkebogen med store Frakturbogstaver, tegnede en smuk Egekrands om hans Navn med Overskriften: »Erstlingsopfer der gerechten Sache des Kirchspiels Husbye«, og føiede til, ikke uden en vis sindrig Benyttelse af Skriften, der jo som bekjendt kan blive brugt til alt, disse Ord: »das Loos fiel auf Matthias« (Apostelgesch. 1, 26). Da den danske Hær i Juli 1850 rykkede frem, og den 10de Bataillon under Oberstløjtnant Ræder nærmede sig til Husby, tog Siemonsen Flugten, ledsaget af Naboen, Gaardmand Peter Nissen, gennem Kornmarkerne ad Sørup til og derpaa videre mod Syd. Han kunde godt være bleven, og Ingen vilde have krummet et Haar paa hans Hoved. At det danske Militær, ved at høre om hans Flugt, gik noget inkvisitorisk til-værks i Præstegaarden, det beviser ingenlunde, at det havde været Hensigten at lægge Haanden paa ham. Andre Præster, ligesaa kompromitterede, bleve ganske roligt og uanfægtede siddende i deres Embeder. Efter sin Flugt blev han afsat, hans Hustru og Børn flyttede ud af Præste-

gaarden hen paa Kirkeværge Erik Petersens Aftægtsleilighed, og alt hans Bohave blev anbragt omkring hos Bønderne i Sognet. Kun éngang saae jeg ham og var sammen med ham; det var nogle Uger senere. Han havde faaet Tilladelse til at komme til Husby for at ordne sine Anliggender, og ved denne Leilighed kom han over i Præstegaarden og hilste paa mig. Vi talte sammen, om end med Forbehold, saa i al Venlighed, og en lille Episode rinder mig i Hu. Jeg spurgte ham, om der var noget i Arkivet af mere privat, personlig Natur, som han ønskede fjernet. Han tog mod Tilbudet, fik Nøglen til Arkivet, og jeg gik en halv Stunds Tid ind i min Stue. Ved min Tilbagekomst brændte en lystig Ild paa Skorstenen. Ja kald det Humanitet eller Tossegodhed! Nogle kompromitterende Papirer mér eller mindre gavnede ikke os sønderligt, medens de sandsynligvis ikke lidet foruroligede og tyngede ham, for hvem jeg, trods stik modsatte politiske Anskuelser, dog i flere Henseender nærede megen Agtelse. — Et Par Aar efter saaes hans Billede paa Væggen i »Peselen« (Storstuen) hos flere Gaardmænd, og nedenunder stod hans Motto: »Wir können nichts wider die Wahrheit, sondern für die Wahrheit« (2 Cor. 13, 8). L'entente est au liseur.

Ogsaa Degnen, Küster Hansen almindelig kaldet, var en udpræget Slesvigholstener. Som saa mange af den senere Tids paa Seminariet i Tønder uddannede Degne og Skolelærere var han en udmærket duelig Lærer. Derhos var han i Besiddelse af grundige botaniske Kundskaber og nøie bekendt med Floraen i hele Angel. Han stod ogsaa i Forbindelse med flere Botanikere fra Kjøbenhavn, som nu og da havde aflagt ham Besøg. Engang havde han, der var barnefødt i Grumtoft, og hvis Modersmaal følgelig var dansk, givet Privatundervisning i dette Sprog til flere ældre Skolebørn. Men dette laae en hél Dél Aar tilbage i Tiden. Han var bleven en Fjende af alt, hvad der var dansk, og havde gjort sit bedste for, i og udenfor Skolen,

at udbrede blandt Ældre og Yngre sine oprørske Anskuelser. Da han pludselig ved Nattetider blev vækket af det danske Militær, som var i Gaarden, tog han ligesom sin Præst ilsomt Flugten. Senere fik han Lov til at komme tilbage og leiede sig en Aftægtsleilighed i Gremmerup. Han ernærede sig — kummerligt nok — med at lave Herbarier og førte iøvrigt et roligt Liv. Nu og da traadte vi i ret venligt Forhold til hinanden. Den anden Skolelærer, Poulsen i Ousagerskov, der ikke havde vovet sig saa vidt frem som sin Kollega og vel heller ikke havde været saa yderliggaaende, var bleven siddende ganske roligt, uden at være bleven forulempet af nogen.

Da Regjeringen omgikkes med Planen til det danske Sprogs Indførelse i Kirke og Skole, men foreløbig ikke havde til sin Raadighed en Personlighed, som egnede sig til denne Foranstaltning, blev den fra Brockdorf i Holstén fordrevne Pastor Hansen foreløbig konstitueret som Sognepræst, medens den tidligere omtalte Skolelærer Meisler fra Sjælland blev udnævnt til Degn. Pastor Hansens Væsen og Optræden frembød unægtelig nogle Kanter; men Hovedanken, som man havde mod ham, var, at han, skjøndt tyskfødt og tyskdannet, var ivrig dansksindet. Sognefolkene kunde derhos ikke tilgive ham, at han havde indtaget Siemonsens Plads. Man sagde det rént ud til mig, medens man tillige føiede til, at man fandt det ganske naturligt, at jeg som danskfødt ogsaa var dansksindet. Hans Forhold til Menigheden blev snart meget spændt, og hans Stilling vanskeligere og vanskeligere. Det gik endog saa vidt, at de forvildede Skolebørn, som i længere Tid havde drevet om, hyssede ad ham, naar han indfandt sig i Skolen. Men gik det Præsten saaledes, kan man ikke undre sig over, at det ikke gik den danske Degn stort bedre. Beboerne, i al Fald flere, viste sig virkelig ret velvillige og venlige mod ham, og han var derhos en venlig Mand og tillige en dygtig Lærer. Men hans mangelfulde Kundskab i Tysk kunde ikke skjules, og Børnene vare, som sagt,

forvildede, for ikke at sige uvorne. Hans Stilling var derfor pinlig.

Men jeg maa til at tage Traaden op igjen i min Beretning om, hvad der gik for sig efter Tidsfølgen. Julen var gaaet hen ret gemytligt, skjøndt under meget Arbeide og stor Travlhed. Lidt efter lidt fik vi os det ganske hyggeligt og hjemligt indrettet. En noget ældre Karl, der havde tjent hos Degnen og derfor gik under Navnet: »Jakob Dén«, fæstede jeg som Karl, og han blev nu forfremmet til: »Jakob Præst«. At han saa hurtigt kunde gaae over fra en tysk til en dansk Husbond, stødte nok adskillige; men det tabte sig snart. Som et Bierhverv havde han drevet Kvæghandel, og han havde endél Køer og Kvier opstaldede i Præstegaarden. Dem købte jeg, og saaledes havde jeg i en Fart faaet Besætning paa Gaarden. Men min Formand, som i Naadens- eller som det her héd Fortjenestesaaret havde Krav paa en Andel af Kaldsindtægterne, og hvis Sagers Ordning var bleven overtaget af Gaardmand Lorentz Hansen i Lyshøi, traf jeg snart og uden stor Vanskelighed Afregning. Fru Siemonsen besøgte vi og hun ligeledes os, og hendes og vore Børn legede, trods det forskjellige Tungemaal, i al Gemytlighed med hinanden. Fra de forskjellige Dele af Sognet indfandt sig jevnlig Beboere for at bestille ministerielle Handlinger, og der var mange af disse, da man i længere Tid havde ventet paa, at en ny Præst skulde komme. Som oftest blev der talt Dansk, og som en staaende Indledning var det: »Ja vi ka jo nok snak' Dansk; men vi véd it', om te han kan forstaa det; det er jo it' Dansk, it' Kjøffenhavnerdansk«. Flere kom jo ogsaa og talte Tysk, og jeg svarede dem i det Sprog, i hvilket jeg blev tiltalt. Af de mange, som kom op i Præstegaarden, var der ogsaa adskillige, som uden at have noget bestemt Ærinde kom for at aflægge mig Besøg. Blandt dem var der nogle, som jeg snart mærkede paa, at de vare ivrigt dansksindede, medens der var andre, som tonede et andet Flag. Det

var Folk navnlig fra Ousagerskov, den sydligste Dél af Sognet, énfoldig troende Kristne, Stille i Landet, med et noget hernhutisk Anstrøg. De talte om Siemonsen med stor Kjærlighed, men udtalte sig ogsaa med Tilfredshed og Glæde om min Forkyndelse. Vi stode snart paa en fortrolig og venlig Fod med hinanden. Forholdsvis hurtigt var alt saaledes kommet i en god Gænge. Men en Prøve forestod, og jeg nægter ikke, at jeg saae den imøde med nogen Spænding. Konfirmationsforberedelsen var endnu ikke paabegyndt, og det var paa høie Tid, at der blev taget fat paa den. Saasnart Julehøitiden og den første travle Tid var omme, tillyste jeg, at de Børn, som til Paasken skulde konfirmeres, skulde møde hos mig. I Mangel af en egen Konfirmandstue skulde Forberedelsen, som i min Formands Tid, gaae for sig oppe paa et Loftsværelse i Gavlen, og det kan nok hænde sig, at det blev en ordentlig Støi, da Børnene kom og styrtede ind paa Husgulvet og derfra brasede op ad Loftstrappen. Jeg maatte forberede mig paa, at Scenen med min konstituerede Formand i Skolen vilde gjentage sig her i Præstegaarden. Der blev da og en Hvirken og Fnisen og Skraben med Fødderne, saasnart jeg var traadt ind og havde aabnet min Mund. Forgjeves formanede og tiltalte jeg først i Mildhed, saa i Alvor. Det nyttede ikke stort, og det var som en Flok smaa Djævre. Saa saae jeg nok, at jeg maatte tage Skeen i en anden Haand, og jeg erklærede, at den første den bedste, som lo og fjasede, den tog jeg ved Kraven og smed ned ad Trappen. De kunde da sé til, hvorledes de kom op igjen. Af mig vilde de ubønhørligt blive afviste, og jeg skulde nok sørge for, at de ikke bleve konfirmerede det første Aar. Det hjalp ganske godt, og Timen eller Tiden løb fra nu af ret roligt af. For hver Gang de mødte hos mig, gik det ogsaa bedre og bedre, og en god Støtte, det maa jeg iøvrigt sige, havde jeg hos flere alvorlige og besindige Forældre. Egentlig vred kunde jeg da heller ikke være paa Børnene. Man

tænke sig nemlig, hvorledes de i længere Tid havde drevet om, og man tænke sig endvidere al den ophidsende og uforstandige Tale, som mange af dem i lang Tid havde hørt eller maattet høre. Jeg kom til mér og mér at holde af dem, og jeg troer ogsaa, at de kom til at nære ret venlige og hjertelige Følelser for mig.

Ikke længe efter kom der en indtrængende Anmodning til mig om at reise ned til Slesvig. Bageren i Ousager var bleven sat fast, jeg husker nu ei længer bestemt hvorfor. Det var af en eller anden politisk Grund, og da han havde Ord for at være en slem Tysker, var det vel neppe uden Grund, at han var bleven nappet. Hans Hustru, en vakker Kone, var imidlertid i høi Grad bekymret for ham, og allerede hans svagelige Helbred kunde give hende Anledning til Bekymring. Jeg kjørte da ned til Slesvig, og gjorde mit yderste for at faae ham paa fri Fod. Men forgjeves henvendte jeg mig til Generalkommandoen, der igjen henviste mig til Politikommissæren Leerbeck, hos hvem jeg intet kunde udrette. Undersøgelserne vare i fuld Gang, og saalænge de endnu ikke vare afsluttede, kunde man, som rimeligt var, ikke laane Øre til min Forbøn. Det varede imidlertid ikke længe, inden han slap løs, og jeg har Grund til at antage, at mine Forestillinger ikke havde været ganske unyttige. Det var iøvrigt første Gang jeg besøgte Slesvig By, hvor jeg naturligvis tog ind i Esselbachs Hotel. Her mylred det af Officerer, og man saa den livlige og fornøielige Madame Esselbach færdes blandt dem som en fortrolig Veninde, ja næsten som en intim Slægtning.

De faa Udflugter, jeg foretog, gjaldt Flensborg, som ikke blot var min Kjøbstad, men hvor jeg ogsaa maatte ty hen, for navnlig paa Amtshuset at modtage fornødent Raad og Veiledning i flere mødende Tilfælde. Lidt efter lidt lærte jeg denne, som det forekom mig, noget forunderlige, amfibialske By at kjende. Saare hyppigt kom mig nemlig en stærk udpræget, ofte endog rørende Troskab

mod Konge og Fødeland, en afgjort Dansksindethed, imøde; men samtidigt stødte jeg ofte, fornemmelig hos den kvindelige Dél af Befolkningen, paa Mistænkelighed og Fordom, ja Uvillie mod dansk Sprog og Sæd. Denne Dansksindethed i tysk Klædedragt forekom mig selvmodsigende og uforstaaelig, og jeg maa tilstaae, at jeg, efter saamange Aars Forløb, den Dag idag endnu har svært med at forstaae det. At man ikke vilde tale Dansk, kunde jeg endda nok til Nød forstaa, thi ligeoverfor Folk fra Kongeriget og Kjøbenhavn undsaae man sig for at føre det gamle flensborger Dansk i Munden. Men hvorfor holdt man sig med en for mig saa ufattelig Halsstarrighed fjernt fra hele det danske Kulturliv. Løsreven fra dansk Tale og dansk Dannelselse kunde den flensborgske Dansksindethed kun forekomme mig at svæve i Luften uden noget Fodfæste, eller at være bygget paa Sand. Hvor den kom til at yttre sig, kunde jeg kun sé den rene Tilfældighed, og bittre Skuffelser med Hensyn til Børn og den hele opvoxende Slægt kunde ikke udeblive. Meget snart havde jeg Leilighed til at sé dette og blive Faren vaer. Ved min Ankomst til Flensborg havde jeg Anbefalingsbrev med til en ansét Kjøbmand i Norden, som ogsaa blev min Banquier. Dansksindet var han ligetil Fingerspidserne, og en Aften, da jeg kom til ham, kom vi til at tale os ud for hinanden. Efter en Times Tid at have talt med ham og glædet mig over hans varme, for Danmark og alt hvad der var dansk saa hjertelige og hengivne Udtalelser, tog jeg min Hat for at ville gaee. Han holdt mig imidlertid tilbage og bad mig om at gaee med ham ovenpaa og drikke Thé og spise til Aften med ham og hans Familie. Forgjeves indvendte jeg, at det allerede var sildigt, og at min Hustru var hjemme og ventede paa mig. Næsten bønligt trængte han ind paa mig, at jeg skulde blive. Saa fødte jeg ham tilsidst, og snart var jeg i et hélt Dameselskab. Foruden de voxne Døttre var tillige den bortrømte Præsts Kone fra N. Med min Vært havde jeg kun talt Dansk, men nu blev naturligvis

Samtalen udelukkende tysk. Da jeg blev forestillet som den nye Præst i Husby, var Løsenet dermed givet til en Forhandling om Dansk og Tysk. Samtalen blev snart heftigere og heftigere, og medens Damerne kappedes i skarpere og hensynløsere Udtalelser, tog jeg ogsaa Bladet fra Munden og blev dem ikke Svar skyldig. Den gamle Mand sad stille uden at mæle et Ord. Øiensynlig befandt han sig vel, medens jeg følte det uhyggelige og næsten hjerteskjærende i en slig Ordvexlen i den brave danske Mands Hus. Han maatte jo staae som en Fremmed og leve næsten som en befængt midt i sin Families Skjød. Tilslidst reiste jeg mig og tog Afsked, og da vi vare komne udenfor, trykkede han hjertelig min Haand og tolkede for mig i varme, bevægede Ord sin dybtføjte Tak, fordi jeg saa frimodigt havde vist Kvinderne tilrette. Han havde, saa føiede han til, ikke i lange Tider havt en saa fornøielig Aften. Men jeg gik bort og sagde til mig selv: Stakkels Mand! Du ligger, som Du har redet. Hvorfor har Du igjennem tysk Uddannelse, meddelt af tysksindede Lærere og Lærerinder, ladet Dine Børn voxte op og blive fremmede, ja fiendske for det, som har været deres Fader kjært og dyrebart, næsten helligt. At man kan nævne og paavise Exempler paa, at en slig Opdragelse og Uddannelse ikke har havt slige Følger, det vil jeg ganske vist ikke nægte. Men for hvert enkelt Exempel tør jeg trøstigt sige, at der lader sig anføre to eller flere Exempler for det stik modsatte, og det ganske naturligt; hvor kunde det være andet!

Afsæt fra de hyppige Besøg af Sognefolkene, som mest i Forretninger kom til mig, førte vi i Præstegaarden i Begyndelsen, ja i de første Maaneder, et stille og énsomt Liv. De allerfleste danske Præster vare komne herover ene, uden Familie, og navnlig for min stakkels Hustru kunde det stundom være trykkende nok ingen Omgang at have. Kun én fremmed Præstegaard saae jeg; det var den i Grumtofte. Men kun i Embedsmedfør kom jeg derhen, og det laae i Sagens Natur, at der her ikke kunde være

Tale om Omgang. Hovedpræsten (der var 2 Præster dør), Pastor Schmidt, var afgaaet ved Døden i Holstén, hvor han, saavidt jeg mindes, opholdt sig som en Slags Delegeret, og der blev nu blandt Kredsens Præster udskrevet Vakance-tjeneste. Saa kom da ogsaa Touren til mig, og jeg husker endnu, at jeg kom til at prædike dør den 1ste Søndag i Fasten. Hyggelig var Modtagelsen i Præstegaarden just ikke; men man maatte holde den stakkels Kone adskilligt tilgode; hun var for nylig bleven Enke og sad dør med sin Børneflokk. Hyggeligere og venligere var det derimod i Kirken, og jeg maa ved min Forkyndelse have tiltalt den talrigt forsamlede Menighed noget. En føie Tid derefter modtog jeg nemlig Besøg af 4—5 Gaardmænd derovrefra, som tilligemed min tidligere Reisefælle, Mathias Hansen fra Dollerup-Vesterskov, som havde været anden Styrmand paa Galathea, kom for at opfordre mig til at søge Grumtoft Sognekald. Det var lutter dansksindede Folk, dansksindede, som jeg aldrig havde sét dem tilforn. Men derhos meddelte de mig, at de havde talt med de tysksindede Beboere, som i al Fald intet havde imod, at jeg blev deres Præst. Tilbudet var fristende. For ikke at tale om, at Embedet, hvad Indtægterne angaaer, var det største i Angel, saa stod derhos Grumtoft Sogn i gammelt Ry for sin Kirkelighed. Den store, anseelige Kirke med sin mægtige cyklopiske Kirkemur, der i sin Tid (jeg troer, da Landet i Svenskekrigen blev oversvømmet af Brandenborgere og Polakker) havde tjent som Tilflugtssted mod de rovbegjerlige Forbundsfæller, den prægtige store Gaard og Haven, der med en tilstødende lille Lund næsten var som en Park, og saa endelig et ret anseeligt dansk Parti, der ikke blot, som paa andre Steder, bestod af Smaafolk, men i sin Midte ogsaa talte ansete og velstaaende Bønder, — ogsaa alt dette kunde have noget tiltalende og forførende ved sig. Jeg havde imidlertid strax Betænkelse ved for min Person at gaae ind paa Tilbudet, og hvad der gjorde mig betænkelig var den Venlighed, man i Almindelighed

havde mødt mig med i Husby. Jeg syntes allerede at føle mig noget hjemme her og troede at have Grund til at haabe endnu mere af Fremtiden. Imidlertid blev der givet mig Betænkningstid, og det blev tillige aftalt, at jeg paa en nærmere bestemt Dag skulde aflægge mine Gjæster et Besøg i Grumtoft. Jeg kom ogsaa derhen og tilbragte en saare behagelig Dag hos disse brave og prægtige Folk, der gennem Modsigelser og Kampe vare blevne vakte til fuld og levende Bevidsthed om, hvad det vil sige at være dansk. Aabent og frimodigt, uden at lade sig skræmme af det tyske Flértal, havde de malet Lede og Ledepæle ved Indkjørselen til deres Gaarde med skinnende danske Farver, og den uskræmte Kjærlighed, som de i Tale og Handling lagde for Dagen for Konge og Fødeland og for deres gamle, igjennem lange Tider forfulgte og foragtede danske Modersmaal, var saa rørende, at jeg formelig maatte gjøre Vold paa mig selv, da jeg ligeoverfor dem fastholdt min Beslutning om at forblive, hvor vor Herre nu engang havde sat mig hen. At dømme efter den Samtale, som jeg faa Dage efter havde med Regensburg, troer jeg maaske nok, at Regjeringen, hvis jeg udtrykkelig havde ønsket det, vilde have været tilbøielig til at forsætte mig til Grumtoft. Istedetfor et udtrykkeligt Ønske havde jeg nu imidlertid Betæneligheder at fremføre, og saa blev jeg, hvor jeg var. Jeg fortrød ikke min Beslutning, og da jeg efter Aaringer alligevel bestemte mig til at ansøge om Grumtoft, skete det under saa forandrede Forhold, at disse nok kunde forklare, at jeg skiftede Sind.

Min Stilling var imidlertid trods ikke liden personlig Velvillie, som kom mig imøde, ingenlunde let, og foreløbig voldte Skoleforholdene, navnlig i Husby Skoledistrikt, mig ikke faa Bryderier. Skolebørnene vedbleve at være aldeles balstyrige. Jeg troer just ikke, at de bleve opæggede fra Hjemmet af; men tilstrækkelig avede bleve de heller ikke. Den stakkels Lærer var virkelig ilde stedt. Han følte sig derhos saa ene og hjemløs. Sin Familie havde han ladet

tilbage paa Sjælland, og han var derhos kommen herover uden mindste Bohave. I den øde store Skolebygning kunde han ikke holde ud at være, og han havde maattet skaffe sig Logis i Kroen. Han var baade en dygtig Lærer og en brav Mand, som under mindre vanskelige Forhold vilde have gjort god Fyldest. Tilsidst blev han træt og kjed af sin brydsomme Tilværelse, og jeg kunde ikke undre mig derover. Han tog da sin Afsked og reiste hjem igjen til sit gamle Embede og Hjem. Men dette skylder jeg iøvrigt at føie til, at i al Fald flere af Beboerne havde saameget Hjertelag og Retfærdighedsfølelse, at de beklagede de onde Kaar, under hvilke han havde levet blandt dem, og at de søgte Skylden hovedsageligt dèr, hvor den laae, i de yderst vanskelige Forhold¹⁾.

Det gjaldt nu imidlertid at finde en Mand, som var Opgaven og Stillingen voxen, og at finde ham snart. At opslaa Embedet vakant med den sædvanlige Frist af flere Uger til at indgive Ansøgning i, indsaar jeg under de givne Omstændigheder at maatte være lidet hensigtsmæssigt. Der maatte handles rask og resolut, og da Kirkevisitatoriet kun nødigt vilde afvige fra den almindelige Regel, gik jeg lige til Regjeringen. Skolelæreren i Langsted, Egebæk Sogn, Samuelsen, blev ansæt for at være en passende Personlighed, og ham blev Embedet da tilbudt. At han ikke betænkte sig paa at slaa til, kan man neppe undre sig over. Allerede det at kunne ombytte Egebæk Sogns sandede og magre Egne med det frugtbare, smilende Angel kunde nok friste. Derhos var Degne- og Skolelærerembedet i Husby med $\frac{1}{4}$ Boels Jorder, Tiende, Accidentser af hele Sognet og en kjøn, anseelig Bolig, et af de bedst aflagte Skolekald i Angel, ja maaské i hele Slesvig. Valget syntes

¹⁾ Om sin korte Virksomhed i Husby fortæller L. Fr. Meisler selv i sin i flere Henseender mærkelige Livshistorie, »Opfostringshusdrengen Nr. 101«, 2den Udg. S. 152 ff. (Meisler døde 28. Decbr. 1891 som pensioneret Skolelærer)

ogsaa at maatte være heldigt, thi Vedkommende var i Besiddelse af forskjellige Egenskaber, som syntes at maatte gjøre ham vel skikket til den vanskelige Post. Han var en Slesviger af Fødsel og barnefødt i Hanved. Med fortrinsvis tysk Dannelse havde han dog ogsaa fornøden Kundskab til Dansk og havde besøgt et dansk Seminar. Derhos havde han Hjertelag for Dansk og for Danmark, uden dog at være traadt op med bestemt udprægede Anskuelser. Endelig var han en duelig Lærer og derhos sindig baade i Tale og Optræden. Kun nogle faa Dage var det om at gjøre, saa var han baade udnævnt, indsat og installeret med Familie i Husby. Beboerne indsaa Nødvendigheden af for Alvor at ave Børnene og komme den ny Lærer til Hjelp; men iøvrigt skulde han ogsaa nok hjelpe sig selv. I forholdsvis føie Tid var Skolen bragt i Orden, og naar af og til den gamle Aand dog blussede op igjen, blev den snart og uden stor Vanskelighed dæmpet. En virkelig Lise var det at have faaet Ro fra den Kant, og det saameget mere, som det ved den nærførestaaende Indførelse af Dansk i Skolen gjaldt om at have en Lærer, der med Paalidelighed forbandt Gaverne til at foretage det store Skridt.

En Maanedes Tid eller to kunde vel være hengaaet, siden det, den Dag jeg ankom til Flensborg, var blevet mig bebudet, hvad der vilde ské; men endnu herskede der, officielt i al Fald, Taushed desangaaende. At en Kundgjørelse imidlertid vilde komme, og det snart, og at der navnlig vilde blive truffet Bestemmelse om, at Skoleundervisningen skulde være dansk, og at der skulde prædikes dansk hver anden Søndag, medens det vilde blive stillet frit for at forlange de ministerielle Handlinger udførte i det ene eller i det andet Sprog, det vidste jeg. Det var en offentlig Hemmelighed, og der gik ingen Gang hen, naar jeg kom til Flensborg, uden at det blev mig betydet. Rygtet derom var ogsaa kommet ud blandt Befolkningen, der iøvrigt længe, saa smaat i al Fald, havde været forberedt

paa hvad der vilde komme. Pastor Siemonsen, saa hørte jeg, havde endog allerede ladet sig forlyde med, at Dansk vilde blive indført i Kirke og Skole, hvis de Danske gik af med Seiren. Jeg ventede imidlertid en simpel Anordning og blev ikke lidet forundret ved en Dag at modtage en Skrivelse fra Kirkevisitatoriet, ved hvilken jeg med Angivelse af Regjeringens Hensigt opfordredes til at udtale mig over de sproglige Forhold i Sognet og om den paatænkte Forandring. At jeg blev noget ilde berørt derved, kan man vel forstaa. I en Sag af saa alvorlig og indgribende Beskaffenhed maatte jeg helst staa som den, der modtog en Ordre. At afæske mig en Erklæring var derhos aldeles ufor nødvendent. De ledende Mænd i Regjeringen vidste jo ligesaa godt som jeg, hvorledes Tilstanden, hvad Sproget angaaer, var; vidste jo ogsaa, — og det var Hovedsagen — hvad de vilde gjøre. Regjeringen havde allerede, efter stedefunden Undersøgelse, taget sin Beslutning, som den ikke vilde fravige, hvad jeg saa end maatte erklære. Engang adspurgt mente jeg imidlertid, at der ikke var andet for mig at gjøre end at svare, og efter en alvorlig Overveielse afgav jeg min Erklæring¹⁾. Hvad Skildringen af de sproglige Tilstande angaaer, da voldte dette mig ikke sønderlig Vanskelighed. Med de allerfleste voxne Beboere, mandlige saavelsom kvindelige som jeg var kommen i Berøring med, havde jeg talt Dansk. Ogsaa havde jeg bemærket, at de hyppigt talte Dansk indbyrdes. Og hvad dem angik, som talte Tysk, sagde man mig, at de ligesaa godt kunde tale Dansk som de andre. Med Børnene blev der derimod talt Plattysk, ligesom de ogsaa indbyrdes talte dette Sprog. At imidlertid ikke faa af dem i al Fald kunde forstaa, ja endog flydende og med Færdighed tale

¹⁾ Ogsaa andre danske Præster blev Erklæring afæsket. Hvormange eller hvilke, det véd jeg imidlertid ikke. En hél Dél Embeder vare endnu dengang ubesatte, eller vare betjente af ældre tyske Præster.

Dansk, dette havde jeg havt Leilighed til at erfare. Paa en ganske pudsig Maade var jeg allerede kort efter min Ankomst kommet efter det. Paa et Besøg, som jeg en Dag aflagde i en af Byerne, var det blevet Aften, og Mørket havde overrasket mig. Man medgav mig som Fører gennem Byen en lille Dreng. I mine egne Tanker gik jeg foran, søgende Fodfæste paa store Stene, som vare lagte i Veien. Men af og til traadte jeg forkert og gled ned i Dyndet. Tilsidst udraabte jeg: »det er dog ogsaa en forskrækkelig Vei«. »Ja, han har Ret«, sagde saa Drengen, der vel mente, at jeg tiltalte ham, »æ Gade er uforskammet smøret«. »Hvad«, sagde jeg, »kan Du ogsaa tale Dansk«? »Om æ kan«, svarede han hélt fornøiet, »ja her kan vi alle sammels snakke Dansk«. Vi fortsatte saa Veien, samtalende paa Dansk, indtil vi vare ude af Byen. Men flere Gange derefter, naar jeg mødte Børn, prøvede jeg mig for, og jevnlig fandt jeg det stadfæstet, hvad Drengen havde sagt. Uden at jeg, hvad jeg beklager, er istand til at gjen-give min til Kirkevisitatoriet indsendte Erklæring, som jeg ikke har opbevaret, kan jeg kun i Almindelighed sige, at den var affattet i Overensstemmelse med de Erfaringer, jeg havde gjort.

Men voldte det mig nu ikke videre Vanskelighed at skildre Sprogforholdene, saa blev det derimod en anden Sag, da Spørgsmaalet kom til det andet Punkt i Visitatoriets Skrivelse, til Indførelsen af Dansk i Kirke og Skole. Vel nærede jeg det Haab, at de navnlig for Kirkens Vedkommende — og det var med Hensyn til samme, at jeg især havde Betænkeligheder — i Begyndelsen uund-gaaeligt mødende Ulemper, hentede fra Beboernes Ukjendtskab med det dannede danske Talesprog og med den danske Bibel, væsentlig vilde kunne indskrænkes og formindskes, naar jeg paa omsigtsfuld Maade valgte min Text og mine Skriftsteder og i det hele beflittede mig paa en jevn og enfoldig Forkyndelse. Men en særegen Omstændighed maatte dog — jeg gjentager det for Kirkens Ved-

kommende — gjøre den paatænkte Foranstaltning ikke lidet betænkelig for mig. Nogen god Villie og Imødekommen fra Beboernes Side maatte under enhver Omstændighed forudsættes; men just denne gode Villie og Imødekommenhed fattedes. At Befolkningen var bleven oplært til at foragte sin egen Herkomst og sit gamle Modersmaal, og at denne unaturlige og sørgelige Lære tilsidst havde slaaet an, dette var allerede slemt nok. Men værre var det endnu, at Befolkningen tillige ved en gennem flere Aar dreven lidenskabelig Ophidselse fuldstændigt var bleven draget over i Oprørets Leir. Det kunde ikke være andet, end at Foranstaltningen hos Flertallet vilde møde en stærk Modstand, og jeg maatte spørge mig selv, om det virkelig ogsaa vilde kunne lykkes Regjeringen og dens Embedsmænd at overvinde samme. Oplagt for alt andet end Kamp og Ufred følte jeg derhos alt iforveien det pinlige, ja smertelige i at skulle ligge maaské i en langvarig Strid med eller i al Fald komme til at staae paa en spændt Fod med mine nye Sognefolk, som jeg allerede havde begyndt at vinde kjære, og som jeg allerhelst vilde leve i Fred og god Forstaaelse med. Af mit fulde Hjerte ønskede jeg at være deres Præst og ikke andet, og jeg frygtede for, at dette mit hjertelige Ønske skulde blive krydset og lide Afbræk ved de nationale, politiske Kampe, som jeg uundgaaelig vilde blive indviklet i. Men saa paa den anden Side maatte det forekomme mig saa saare naturligt og rimeligt, at der paa et Sted som Husby forundtes det Danske en sideordnet, ja særlig begunstiget Plads overfor det fremmede og Befolkningen paatrængte Tyske. Trods al Vanrøgt og Mishandling gennem lange Tider havde Dansk holdt sig saa forunderlig livskraftigt og fortjente derfor kraftigt at blive taget under Armene. Jeg haabede derhos ogsaa, at det med Guds Hjelp vilde kunde lykkes at overvinde alle Hindringer og føre Kampen seierrikt igjennem. Ja med Guds Hjelp! Jeg erindrer, at jeg i min Erklæring brugte dette eller et lignende Udtryk, og det var

i min Mund alt andet end en from Talemaade eller Floskel. Jeg indsaae og følte, at det ved egen Hjælp vilde være mig umuligt at beseire de store Vanskeligheder. Men saa satte jeg min Lid til Herren, og jeg mente at turde gjøre det. Forunderligt, ja næsten vidunderligt maatte det forekomme mig, at saamange utro Embedsmænd, grebne af Skræk, havde taget Flugten og forladt deres Embeder og ligefrem tvunget Regjeringen til et Skridt, som den ellers aldrig vilde have fundet paa, tvunget den til at indkalde danskfødte og danskdannede Mænd for at indtage de ledige Pladser og beklæde Embeder, som tyskdannede Kandidater hidtid udelukkende havde havt Adgang og Eneret til. Og hvorfor skulde dette vidunderlige være skét. Umuligt kunde jeg forestille mig, at jeg som den første danske Præst her paa Stedet skulde være bleven kaldt herhid, for tilligemed andre danske Brødre at give det mishandlede Danske Naadestødet og lægge den sidste Haand paa det gennem Aarhundreder drevne Ødelæggelsesværk, eller staae med stum Smerte og være Vidne til dets daglige Hendøen. Det maatte have sin dybere Grund, og hvilken den var, det syntes mig ikke, jeg havde behov længe at spørge efter. Oprør og Blodsudgydelse, det var det, som sløv Lige-gyldighed for eller ligefrem bevidst Mishandling af dansk Sprog og Sæd gennem Aarhundreder, blot for at fremme og befordre alt, hvad der var tysk, havde ført med sig. Men maatte det da ikke ligge nær for mig at antage, at Meningen, Hensigten med min og de andre danske Præsters Kaldelse herhid var den, dog endelig engang at tage det forfulgte og fortrykte Danske kraftigt under Armene, kjærligt at frede om det, hvor det endnu levede og trivedes, og opelske og oplive det, hvor det stod i Begreb med at sygne hen eller endog at dø bort. Naar Frugten af det danske Modersmaals onde Kaar ofte øiensynligt havde været saa bittre og sørgelige, maatte det da ikke ogsaa nu ligge nær for mig at vente, at en kjærlig Røgt og Pleie af det vilde kunne have de modsatte Følger, saa at Befolkningen

i Tidens Løb vilde blive ført bort fra sine unaturlige Afveie og tilbage til de gode gamle Stier, til Troskab mod Konge og til Kjærlighed til det fælles kjære Fædreland? Jeg maatte antage eller idetmindste haabe det. Kort at fortælle, jeg saae nogen providentielt og øinede vor Herres Finger og Styrelse i hvad der var vederfaret mig og mine Stalbrødre og i hvad der nu stod i Begreb med at fuldbyrdes i den nærmeste Tid, saae eller troede at kunne sé dem og mig selv, ja min Regjering som det Redskab eller de Redskaber, en høiere Styrelse vilde benytte for at udføre sine Raad. Men jeg haabede da nu ogsaa, at det vilde lykkes for min Regjering, hvad den havde for, haabede navnlig, at vor Herre vilde give gunstige Tider, uden hvilke — det indsaae jeg — al Møie og Anstrengelse vilde være forgjeves, haabede endelig for mit eget Vedkommende, at det trods al den Modsigelse, Kamp og Besvær, som min dobbelte Stilling øiensynligt vilde føre med sig, maatte forundes mig at virke til Velsignelse for min nye Menighed.

Ja disse eller lignende vare de Tanker og Følelser, som i denne Prøvelsens Tid, en af de alvorligste i mit Liv, bevægede min Sjæl. Ud fra dem bestemte jeg mig til at række min Regjering Haanden, og ud fra dem skrev jeg min Erklæring, om jeg end for en væsentlig Del beholdt dem hos mig selv.

Kort Tid efterat jeg havde afgivet min Erklæring om Sprogsagen, gjorde jeg et mærkeligt Fund, som bidrog til at stille Sprogforholdene i Husby Sogn i et endnu klarere og sikkrere Lys, ligesom det i flere Henseender blev mig af ikke ringe Betydning. Som jeg nemlig en Dag stod og søgte efter i det af min Formand udmærket vel ordnede Arkiv, faldt mine Øine paa en Pakke Papirer, der hidtil var undgaaet min Opmærksomhed. Pakken havde til Paa-skrift paa Tysk: Sprogforholdene i Husby Sogn, og ved at aabne den forefandt jeg en meget udførlig Indberetning om samme fra Pastor Siemonsen. Anledningen til denne var et i Aaret 1846 af Kong Christian VIII Provindsial-

regjeringen paa Gottorp givet Paalæg om at indhente og indsende nøiagtige Oplysninger fra alle Vedkommende om Sprogforholdene paa de forskjellige Steder i Hertugdømmet. Flensborg Visitoriums Rundskrivelse til Præsterne i Provstiet var ledsaget af en Instruktionsskrivelse fra daværende Amtmand Warnstedt, og betegnende nok var samme som Omslag vedlagt Siemonsens Indberetning. Skrivelsen lød som følger: «Das Visitorialcirculair vom heutigen Tage, betreffend die Sprachverhältnisse, ergiebt, dasz diesem Gegenstand neuerdings höheren Orts wieder besondere Aufmerksamkeit zugewandt wird. Es liegt mir sehr daran, bey dem allgemeinen Bericht über die Sprachverhältnisse des Amts Flensburg, den ich zu erstatten habe, mit hinreichendem Material versehen zu seyn, um den Nachweis liefern zu können, dasz das Dänische, was im Amte Flensburg auf dem Lande gesprochen wird, keinen Anspruch darauf machen kann, als wirkliches Dänisch zu gelten, sondern dasz vielmehr die alte Volkssprache, oder jetzt eigentlich die Sprache der Alten, wie in allen Grenzländern, ein corrumptiertes Sprachgemisch ist, das sich heußig in den einzelnen Dörfern und Kirchspielen ganz verschieden ausgebildet hat. Es sind mir aus meiner Praxis Beispiele bekannt, dasz Leute aus verschiedenen Theilen des Amts, die auf dem Amtshause, zusammenkamen, sich kaum in ihrer sogenannten dänischen Sprachen verständigen konnten. Ich wende mich in dieser Beziehung an Ew. Hohehrwürden mit der Bitte, mich bei diesem Plan, die Sprachverhältnisse des Amtes vollständig darzulegen, unterstützen zu wollen» etc. Og nu forlangtes der videre en Oversættelse af Matthæus 13, 1—9 i det danske Folkesprog efter Ordlyden, idet der tilføiedes Ønsket om, at Varianterne maatte blive tilføiede, om der i de enkelte Byer i Sognet maatte findes Afvigelser i Sproget.

Amtmand W's indtrængende Opfordring blev forsaa-vidt efterkommet af Pastor Siemonsen, som han ved Siden af en Oversættelse af det opgivne Sted i Matthæi Evangelium

leverede en h l D l Varianter og andre Sprogbem rkninger, der nok for dem, der ikke vare et dansk Folkesprog mægtige, og ikke havde  re eller Sands for og meget mindre Kjærlighed til samme og til et Folkesprog i Almindelighed, kunde tage sig ud som Beviser for, hvor tarveligt og ringe Almuens Sprog i disse Egne var. At mistænke Pastor Siemonsen for mislig Omgang med Sandheden skal iøvrigt her intet  ieblik falde mig ind. Han har upaatvivlelig her som andensteds talt eller skrevet efter bedste Overbevisning. Men en ganske anden Sag er det, om denne var vel begrundet. Jeg husker nu intet videre af hans linguistiske Undersøgelser. Kun mindes jeg, at de intetsomhelst Indtryk gjorde paa mig i den af Amtmand Warnstedt angivne Retning. Og hvad Indtryk skulde de vel kunne gjøre? Han ønskede jo at blive forsynet med tilstrækkeligt Materiale for at kunne levere Beviset for, at det Danske, som Beboerne talte, kun var »ein corrumptes Sprachgemisch«, som ingen Fordring kunde gjøre paa at gjelde som virkeligt Dansk, at Beboerne fra Amtets forskellige Egne, naar de talte det, knap kunde gjøre sig forstaaelige for hinanden. Mit kortvarige Ophold i Husby havde imidlertid allerede ydet mig et ganske andet Materiale, fuldt tilstrækkeligt til at overbevise mig om, at det Danske, som taltes her, afsæt fra nogle faa indblandede tyske Ord, som ganske naturligt i Tidernes Løb havde maattet indsnige sig, idet der gjennem Skole og Kirke og Embedsmændenes Haan og Spot var reist en uoverstigelig Mur op mod al dannende dansk Paavirkning, saa at end ikke nogen dansk Bog var tr ngt ind til disse Egne — var et ligesaa godt og r nt Dansk, som det der blev talt i Jylland og paa  erne, og derhos ganske anderledes velklingende end det, man hørte navnlig paa forst nvnede Sted. At forst a Beboerne kostede mig da heller ikke ringeste Vanskelighed, og i Reglen forstode de mig ogsaa helt godt. Den Smule Besvær, eller lad mig hellere sige Ulempe, som det i Begyndelsen kunde volde dem, at jeg

nu og da lagde Betoningen paa en anden Stavelse, eller brugte en anden Vending, eller udtrykte det samme Ord paa en noget forskjellig Maade, er knap Umagen værd at omtale. Selv det, at man undertiden i deres Tale kunde støde paa et Ord og Udtryk, der var gaaet ud af det almindelige Tale- og Skriftsprog og mindede om Valdemars jyske Lov og den Flensborger Stadsret, mindede med andre Ord om Sproget i Valdemarernes og Margretes Dage, kunde kun gjøre det Anglerdanske end mere tiltrækkende for mig som for enhver Dansk. »Die alte Volkssprache, oder jetzt eigentlich die Sprache der Alten«! Nei! Pastor Siemonsen godtgjorde klart og tydeligt, at dette for Husby Sogns Vedkommende var en stor Feiltagelse, og at det danske Sprog her ei blot var die Sprache der Alten, men ogsaa der Jungen. I sin Indberetning skriver han saaledes: »Für die bei weitem überwiegende Mehrzahl der Eingepfarrten ist das Dänische als tägliche Sprache anzusehen. In etwa 22 Familien, oder (jede Familie zu 5 Personen gerechnet) von 110 Personen wird das Deutsche: die plattdeutsche Sprache, gebraucht, obgleich die meisten erwachsenen Glieder dieser Familien doch auch das hiesige Dänische sprechen können. Zu dem auf 110 Personen angeschlagenen deutschredenden Theil der Volkszahl kommen nun noch sämtliche unconfirmierte Kinder der dänischredenden Eingepfarrten hinzu, weil die dänischredenden Eltern mit ihren Kindern, sowohl ehe diese zur Schule kommen, als während deren Schulzeit, durchgängig Plattdeutsch sprechen. Die Zahl der dahin hörenden Kinder mag sich auf 350 belaufen, welche Zahl mit den übrigen 110 Personen dazu, eine Summe von 460 deutschredenden Personen giebt, also reichlich ein Drittheil der Volkszahl des Kirchspiels ausmacht. Es ist hier am passendsten zu bemerken (was aber in jener Zahlangabe keine Veränderung hervorbringt), dass von diesen Kindern bei weitem die Meisten nach ihrer Confirmation allmählich zum Gebrauch des Dänischen übergehen« etc. etc. Naar

det havde været tilføiet, at Børnene, omendskjønt Forældrene »durchgängig« (altsaa ikke altid eller med hver enkelt) talte Plattysk med dem, dog vare saaledes om-susede af det Danske, saa at de fleste af dem — som tidligere bemærket — baade kunde forstaae og færdigt udtrykke sig paa dansk, da havde Pastor Siemonsen aldeles truffet det rette.

Man vil nu lettelig skjønne, hvor meget dette Indlæg i Sprogsagen maatte give mig at tænke paa. Allerede Amtmand Warnstedts Skrivelse kunde ikke andet end gjøre et vist Indtryk paa mig. At han virkelig har troet, at det danske Folkesprog i Flensborg Amt var et saa fordærvet Maal, en saa ussel Jargon, et Slags Kragemaal med andre Ord, det har man vel ikke Lov til at betvivle. Men man har da et klart og tydeligt Bevis for, hvor slet stillet, ja hvor hjælpeløs Kongen var ovre i Kjøbenhavn, naar han ønskede Oplysninger om slige Forhold herovre. Allerede havde jeg hørt ynte om, at Frederik VI, da han 1811 vilde antage sig det stakkels forkuede danske Sprog i disse Egne, istedetfor at blive støttet af, meget mere havde mødt Hindringer hos Embedsstanden, navnlig hos det tyske Kancelli. Hindringerne kunde være af forskjellig Natur. Dengang — saa hed det sig — var det ligefrem Vrangvillie, for ikke at sige Opsætsighed; nu var det i al Fald — det forelaae sort paa hvidt — den fuldstændigste Mangel paa Syn for og rettelig Vurdering af Befolkningens gamle Modersmaal, og det hos den øverste Embedsmand i et af de vigtigste paagjældende Amter, hos en Embedsmand, hvis Stemme øiensynligt saare let maatte blive toneangivende for den ham underlagte øvrige Embedsstand og for Indberetningerne fra samme. Men nu var Regjeringen saa forunderligt bleven flyttet over lige i Hertet af de Egne, om hvilke det gjaldt, og om den end ikke var sammensat af, saa bestod den væsentligt af Mænd, som baade havde aabent Blik og varmt Hjertelag for det Danske, og som med egne Øine og Øren,

uden at skikke Bud efter Indberetninger og Oplysninger, kunde, ved blot at gaae ud i Omegnen og sé og høre, overbevise sig om alt. Jeg maatte komme tilbage til det, jeg har benævnt som det Providentielle ved denne Sag, og kunde kun blive bestyrket i denne min Opfattelse af Tingenes Gang. Det var for mig, som blev det ved et tydeligt og talende Fingerpeg sagt til min Regjering: Benyt nu den gunstige Tid og gjør, hvad de tidligere Regjeringer ei have magtet at gjøre, og grib ind for at gjøre svundne Dages Uret god igjen.

Men saa nu ogsaa Siemonsens Svar paa Warnsteds Opfordring! hvor kunde det og den af ham afgivne Erklæring dog andet end have den allerstørste Betydning, som i og for sig, saaledes ogsaa personligt for mig! De Tyske troede ikke de Danske, og de Danske ikke de Tyske, og de Danske ofte ikke hinanden gjensidigt, naar Spørgsmaalet var om, hvorvidt og i hvilken Udstrækning Dansk fandtes paa dette eller hint Sted. Hvad der fra den ene Side blev anført som uomtvistelig og ubestridelig Sandhed, blev fra den anden erklæret for Digt, Fabel og ligefrem Løgn. Selv med den allerbedste og redeligste Villie var det i mange Tilfælde vanskeligt, ja næsten umuligt at rede det spegede Garn. De, som søgte Opklaringer og anvendte baade Tid og Flid derpaa, bleve hyppigt førte bag Lyset af Befolkningen og vare jevnligt prisgivne til rene Tilfældigheder. Men her forelaa nu en Indberetning fra et Sogn næsten midt inde i Angel, som i en Længde af $\frac{5}{4}$ Mil fra Gremmerup Bymark til Ousagerbro strakte sig lige ned til Satrup Sogn, altsaa lige til Gottorp Amtsgrændse. Og denne Indberetning havde alle ønskelige og fornødne Kriterier paa at være den rene og skære Sandhed. Den var afgiven af en Mand, der kunde baade Dansk og Tysk og havde levet og virket en Række af Aar paa Stedet, af en Mand, som intet Menneske kunde mistænke for Partiskhed i dansk Retning, aldenstund han for den slesvigholstenske Sag havde offret Embede, Hjem

og Familie. Men var nu hans Indberetning af en saa paalidelig Natur, at alle, Ven og Fiende, maatte bøie sig for den, og stod og vil den blive ved at staae som det eneste fuldtud sikke og paalidelige og uomstødelige Vidnesbyrd om det danske Sprogs Tilværelse og Liv paa ét bestemt Punkt, i ét bestemt Sogn i Angel, saa kan man vel forstaae, hvilken personlig Betydning den maatte have for mig, der kort iforveien havde afgivet en Beretning om Sprogforholdene i det samme Sogn.

Men saa endelig Slutningsbemærkningen om Konfirmanderne i Siemonsens Indberetning! I og for sig var den her givne Oplysning mig ny. Men den gav ogsaa Anledning til videre Undersøgelser og bragte frem et Blad af det danske Sprogs Historie i Husby Sogn, og naturligvis ogsaa i andre Sogne i Angel, et Blad, som ikke blot var af stor Betydning, men tillige var i højeste Grad væmodigt og rørende. Jeg henvendte mig til en paalidelig Mand og viste ham, hvad Siemonsen havde skrevet. Han svarede, at det var ganske ret, og han fortalte mig derhos følgende, som jeg fik bestyrket ved senere at tale med andre. I min Skoletid = saa sagde han, der var et Par Aar ældre end mig, altsaa en 36—37 Aar — talte vi aldrig andet end Dansk indbyrdes, med Undtagelse af én eneste Dreng, som paa en for os alle uforklarlig Maade var kommen til at tale Plattysk, og som derfor gik under Benævnelsen »tyske Christian«. Vore Forældre, saa sagde han videre, talte vistnok, paa det mest indtrængende dertil opfordrede af Præsten og Degnen, Plattysk med os; men det var og derefter, og endnu bestandig mere vi os ved at tænke paa, hvorledes de brød paa dette dem fremmede Maal. Længere end i vor Skoletid varede det imidlertid ikke, og fra den Dag af, vi bleve konfirmerede, oplod vore Forældre aldrig deres Mund til os paa andet end paa Dansk. »Min Søster,« saa lød hans Fortælling fremdeles ordret, »hun var kommen så feit te Gångs med det Plattyske i hinne Skoleti, for æ ska sin si'e ham, min Mo'er

hun vilde så feit gjerne være lidt moderne, å de vild hun sin å, te min Søster skulde vær'; men så den Dau, som hun var te Opbeien (Opbeden, Konfirmation), kam vor Nafo, Hans Tamsen, ind te vos, å so så'i han si'n: no Anne Mari! no ska't Du snakke Dansk, å vi vil åller it høre jet Ord bet a de Skit Tysk«.

Hvor seig udholdende og trofast kæmpende havde ikke Angelboen staaet og værget for sit Modersmaal og sin Odel! Efter en Kamp, som havde været i Aarhundreder, svigtede dog tilsidst Modet eller Kraften ham. Han saae sig forladt af Regjering, Embedsmænd og Venner, og forkuet og trampet paa af Fiender. Forgjæves havde han sukket efter Hjælp. Hvor ofte, saa fortalte den ovennævnte Mand, har jeg ikke set min Fader sidde med sin Nabo og hørt dem tale og sige: »Kunde vi dog bat komme å snakke Dansk mæ æ Amtman anter go Foged (Herredsfogden); men hjellep Guil! vi vær smit nér af æ Trap«¹⁾. Saa strakte de tilsidst Vaaben, gav efter for Provsters, Præsters og Skolelæreres indstændige Formaning og begyndte at snakke Plattysk, saa godt de kunde, med deres Børn, som hidtil intet havde lært i de tyske Skoler. Dog én Skandse havde de endnu at trække sig tilbage til. Saasnart Konfirmationen var overstaaet, saa ikke et tysk Ord mere. Og dette var Tilstanden 1846! Og lad nu saa være, at den usunde Sæd allerede dengang havde begyndt at voxte frem, og at 1848 snart paafulgte, Stillingen kunde endnu ikke være og var ei heller opgivet; endnu vedbleve mange at staae paa Skandsen. Maa jeg spørge saa: Var det, medens Minderne endnu levede, og det, som var endnu bedre end Minderne, var ilive, var det da at bygge paa Sand at nære Haabet om, at det vilde kunne lykkes at oplive Kjærligheden til det kjære danske Modersmaal, den Kjærlighed, som vel hos nogle var bleven

¹⁾ Amtmand Ployard havde dog været høit ansét af de Gamle, thi som en Undtagelse fra Regelen tillod han dem at tale Dansk med sig.

til Had, men hos andre endnu ei var rustet? Mit Haab var blevet næret ved at læse dette nye og sidste Blad af den lange sørgelige Historiebog, og jeg trængte nok baade til Haab og til Tro for at gaae det imøde, som vilde komme. —

Og saa kom da det med hver Uge og tilsidst med hver Dag, jeg vil ikke sige med Længsel, snarere med Spænding og Bekymring, ventede Reskript. At jeg har dvælet noget og maaské for længe ved den Foranstaltning, som var i Gjære, vil neppe forekomme Nogen forunderligt. Det blev jo den røde Traad, som skulde strække sig gennem alle de følgende Aar, det Hængsel, hvorom saameget i den kommende Tid skulde dreie sig. Det maa derhos vel nok synes forklarligt, ja naturligt, at jeg har søgt at angive mit Standpunkt, forinden jeg gik over til at berette om mine Oplevelser i de følgende Aar, at jeg har forsøgt paa at fremstille, hvad der i de Kampe, som paafulgte, bidrog til at trøste mig og holde Modet oppe. Ja saa kom da det med Spænding og Uro ventede Reskript. Jeg har ikke opbevaret det og husker ikke dets Datum, heller ikke dets ordrette Indhold. Kun kan jeg sige, at det paabød, at der afvexlende skulde prædikes Dansk og Tysk, at de ministerielle Handlinger skulde udføres i det Sprog, vedkommende Beboere selv ønskede, og at Skolen, altsaa ogsaa Undervisningssproget, skulde være dansk, og at Undervisning i Tysk skulde indskrænkes indtil 6 Timer ugentligt. Det var nok i Begyndelsen af Marts at det kom, og jeg mindes godt, at jeg høilig blev forundret ved at sé det holde sit Indtog paa et Halvark. Det var i Indhold dog saa stort og skulde faae en saa stor og langtrækkende Betydning. Fra Prædikestolen oplæste jeg det den næste Søndag for den forsamlede Menighed, og jeg knyttede til Oplæsningen en Formaning og Bøn til frendeles som hidtil at samles flittigt og med Glæde om Ordets Forkyndelse. Det var jo, saa føiede jeg til, det samme Evangelium, som vilde blive forkyndt og det samme

Troens Vidnesbyrd, som vilde lyde. Smaaavanskeligheder, som i sproglig Henseende vilde møde, vilde — saa føiede jeg til — med god Villie snart og hurtigt blive overvundne. Jeg bemærkede derhos, at der fremdeles som hidtil vilde blive sunget tyske Salmer, en Lempelse, som syntes mig at være baade tilstedelig og nødvendig, da der i de danske Samler jevnlig fandtes Ord, som jeg maatte forudsætte vare mindre bekjendte, og da derhos kun de Allerfærreste havde havt en dansk Bog ihænde. At Hovedvanskeligheden imidlertid vilde komme til at ligge paa et ganske andet Punkt, det vidste jeg og kunde sige mig selv.

Ved Udgangen af Kirken kom nogle Enkelte hen til mig og udtalte deres Misfornøielse og Beklagelse. Om det var den følgende eller næstfølgende Søndag, at der første Gang blev prædikeret Dansk, husker jeg nu ikke længer; en af dem var det i al Fald. Med Flid forberedede jeg mig paa at holde en Prædiken, saa jevn og enfoldig, som jeg formaaede det. Men medens jeg sad hjemme og forberedte mig, gik Stokken¹⁾ flittig rundt, og man holdt trindt omkring i Sognet Møder, hvor man blev enig om at holde sig borte fra den danske Gudstjeneste. Modsigelsen og Modstanden samlede sig foreløbig om den Paastand, at man ikke kunde forstaae en dansk Prædiken. Jeg vidste det, og da saa Dagen kom, blev jeg ikke overrasket ved kun at forefinde en lille Menighed. Det var de i Sognet spredte Kaadnere²⁾, tilligemed mine trofaste opvakte Venner fra Ousagerskov. Med Inderlighed bad jeg til Gud, at Forkyndelsen i det gamle danske Modersmaal maatte finde Veien til Husene og Hjerterne og der bringe Velsignelse. De Tilstedeværende hørte opmærksomt og andægtigt efter

¹⁾ I enhver By var der en Jernstok, som gik omkring fra Sted til Sted, naar et Møde skulde indvarsles — den gamle Skik med Budstikken.

²⁾ c: Husmænd. Ordet mindede mig om de fra et Oprør i Skaane bekjendte Kåtkarle. Et Kåd var Benævnelsen paa et Hus med tilhørende Husmandslod.

og yttrede sig efter endt Gudstjeneste paa min Forespørgsel ret tilfredsstillende angaaende Forstaaelsen. Men paa Hjemveien fra Kirken talte jeg nærmere desangaaende med Kirkeværgen Erik Petersen¹⁾. »Æ forstoi't billig godt«, sagde han, »der var bat jet Ord, som æ it kund' få fat å«. Paa min videre Forespørgsel, sagde han, at det var Ordet: Nøgle, som jeg navnlig i Indledningen lignelsesvis havde brugt for at indlede min videre Udvikling af Troens Væsen. Jeg forklarede det nu nærmere for ham, og nu udraabte han da: »ah, æ Løggel²⁾! nu forstér æ'tet«. Men hans Bemærkning skrev jeg mig bag Øret. Min Overbevisning om, at det ikke kostede Tilhørerne nogen Vanskelighed, som det var værdt at tale om, med at forstaae den danske Prædiken, var dog ikke derved bleven rokket. Men jeg uddrog dog af hin Samtale den foreløbige Lærdom, at jeg maatte være varsom med at anvende Udtryk som Slagord i Udviklingen, med mindre jeg var fuldt sikker paa deres fulde og rette Forstaaelse. Nei! Vanskeligheden, det stod mig klart, laae paa et ganske andet Punkt. For paa éngang at lette Overgangen og vise min Imødekommenhed, og for tillige at stemme Menigheden til nogen Føielighed, tog jeg det forsøgsvis paa mig, foreløbig kun at prædike Dansk hver 3die Søndag. Ond Villie, især naar den har organiseret sig ved bindende Aftaler, faar man imidlertid ikke saa let Bugt med. Det blev vedvarende kun et Mindretal, som indfandt sig i Kirken paa de danske Søndage, og de forholdsvis faa Kirkegængere var derhos ikke fri for at blive forulempede. Ikke som om der blev øvet Voldsomheder mod dem; men de bleve underveis »skimpede« — det værste omtrent, som kan times en Angelbo. En Skjærsild var det navnlig, naar de for at komme til Kirke skulde gaae igjennem en By, og dette var navnlig Tilfældet med Ousagerskoverne.

¹⁾ Til dagligdags, naar man talte Dansk: Jerik Pæsen.

²⁾ Atter her et gammelt dansk Ord.

Men var den danske Gudstjeneste mig en stadig Kilde til Sorg, som dog mildnedes noget ved den lille Flok af Troende og af trofaste Danske, som ikke udeblev fra samme, saa blev jeg paa den anden Side ikke saa lidt trøstet og opmuntret ved at sé hen til Skolen. Her foregik den store Forandring forholdsvis stille og roligt, i al Fald uden store Brydninger. Uden nogensomhelst Udgift for Beboerne havde Regjeringen her som allevegne, hvor Sprogforandringen var foregaaet, forsynet Skolerne med de fornødne Bøger, Hjorts Børneven, Balslevs Katekismus, Regnebog og Salmebog, og det viste sig derhos, at Valget af Samuelson som Degn og Skolelærer i Husby havde været heldigt. Med stor Smidighed omgikkes han baade Børn og Forældre, var bestemt i sin Optræden, naar det krævedes, men gik iøvrigt frem med Mildhed, Lempe og Opmuntring, snart talende Tysk, snart Dansk, snart Plat-tysk. Medens alt i Skolen i Ousager-Ousagerskov for den langsomme, afmaalte Paulsen, der kun til yderste Nødtørft var det danske Sprog mægtig, kun gik langsomt og tre-vent fremad, var i Løbet af nogle faa Uger en hel Forandring, næsten Forvandling foregaaet med Skolen i Husby. En jevnlig Klage fra Beboernes Side var i Begyndelsen, at de ikke i Hjemmet kunde hjælpe de Smaa, og nogle Enkelte toge deres Børn ud af Skolen. Det var imidlertid kun Enkelte, og Klagen forstummede lidt efter lidt. Hvad der hjalp meget, var, at Religionsundervisningen for dette og det næste Aars Konfirmanders, altsaa for de fleste ældre Børns Vedkommende, væsentligt gik for sig paa Tysk. At Overgangen derved maatte lettes, var øiensynligt, og det varede ikke længe, førend jeg, naar jeg kom hen i Skolen, iflæng kunde tale Dansk og Tysk med Børnene. I Regelen viste de ingen Uvillie ved at svare mig paa Dansk. Kun af og til fandt nogle Optøjer Sted, mindre dog, troer jeg, af Misnøie med den danske Undervisning, end som Udslag af tidligere Uvornhed. — —

Saa vidt rækker Provst Hansens Udarbejdelse. — Som Vidnesbyrd om, at hans Gjerning i Angel ikke har været ganske forgjæves, skal endnu meddeles nogle Breve, skrevne til ham fra tidligere Menighedsmedlemmer, efter at han 1864 var bleven fordreven af Prøjserne og var dragen til Kjøbenhavn. Navnlig henledes Opmærksomheden paa Brevene fra nogle unge Angelboer, der, kjendelig paavirkede af ham, vare gaaede som Elever til Missionsskolen i Hermannsburg. Thi disse Breve aflægge et talende Vidnesbyrd om den Aand, hvori Provst Hansens Virksomhed gik. Da det i visse Maader kan have sin Interesse, meddeles Brevene saa vidt mulig uforandrede, selv hvor Stilen og Bogstaveringen er mangelfuld.

1.

Nordballig den 12ten April 1864.

Hochgeehrter Probst Hansen.

Da ich davon überzeugt bin, dass Sie es von mir aus gutem Hertzen annehmen werden, wage ich hiemit einige Wörter an Ihnen zu senden. Und zwar aus dem Grunde, weil ich Ihnen, bei allemdem es hier so trübe aussieht, doch noch eine Freudige Nachricht senden kann; ja es sieht hier noch immer sehr trübe aus, und es thut uns noch immer so wehe, dass Sie von uns scheiden musten, aber doch sind Sie bei allemdem nicht von uns geschieden, nein bei mir im Geiste nicht, denn ich sehe und höre Ihnen noch so oft das Wort Gottes so klar und rein verkünden und kann auch nicht verhehlen, dass ich Ihnen nicht genug danken kann für das Gute, was Sie in meinen Hertzen geschrieben haben; ja ich werde Ihnen nie vergessen, und sollten wir uns hier in dieser Welt nicht mehr Persönlich wiedersehen, O, so beten Sie doch lieber Herr Probst, wie Sie schon so oft gethan haben, für mich und uns alle, das wir uns doch dort oben dereinst bei unserm lieben Himmlischen Vater wiedersehen können.

Ich habe schon erwähnt, das Sie nicht ganz von uns getrennt sind, nein ich habe Ihnen jedem Tag bei mir im Hause und zwar blühent und schön; Sie werden sich erinnern, dass Sie bei Ihrem Abschied so gütig waren, und mir einen Rosenstock schenckten; lieber Herr Probst, da haben Sie mich eine rechte Freude mit gemacht, denn meine gröste Lust ist, diesen Rosenstock zu hegen und pflegen, indem ich immer dabei denke, dass thust du für deinen lieben Probst. Sehen Sie, lieber Herr Probst, von diesen Rosenstock ist es denn, dass ich Ihnen eine freudige Nachricht senden kann, O ich finde keine Wörter Ihnen diess genug zu schildern, was ich und meine lieben Eltern den 8ten April grade auf unser lieben Könichs geburtstag für Freude von Ihrem Rosenstocke erlebten; manche würde es wohl eine simple Freude nennen, doch damit werden Sie gewiss nicht einstimmen, und Sie werden sich gewiss darüber freuen, dass ich Ihnen benachrichtigen kann, dass grade auf unser lieben Könichs geburtstag, Ihrem Rosenstocke uns die erste und zwar eine recht schöne Rose schenckte — was diess für ein recht lebhafter Trost für uns in diese verhängnissvolle Zeit war, werden Sie sich denken können. Auch hatten wir die Freude, Nachricht von mein lieber Bruder zu erhalten, dass er noch immer Gesund und Wohl sei. Lieber Herr Probst, ich schliesse nun mit dem Wunsche, dass diese wenige Wörter Ihnen so wie Ihre lieben Frau und lieben Kindern bei guter Gesundheit an treffen möge, und mit die herzlichsten Grüsse von mir und meine lieben Eltern, auch wage ich Ihnen mit die Bitte zu belästigen, dass falls es Ihnen irgend möglich wäre, uns mit einem Schreiben zu erfreuen.

Hochachtungsvoll

Maria Margaretha Johannsen.

Bitte auch unsern lieben Herrn Pastor Kroog und seiner ganzen lieben Familie auf herzlichste von uns Alle zu Grüssen. Gleichfalls solle ich Sie vielmahls Grüssen von J. Ellgaard, P. Heuer und F. Nissen in Nordballig.

2.

Den 7ten Mai 1864.

Hochgeehrter Probst Hansen!

Ihre lieben Zeilen vom 29. April haben wir mit grosser Freude den 7ten d. M. richtig erhalten, und grade so wie Sie es aus Ihre Hand weggeschickt haben, ich glaube dass ich Sie versichern kann, dass diejenigen Briefe, die an Vater adressirt werden, wohl recht hin kommen sollen, indem der Brief Post uns immer die Briefe Einhändigen muss, welches wir schon vor lange Zeit mit ihm abgemacht haben; diese Briefe werden denn in keine Wirthshäuser abgelegt, es ist wohl anzunehmen, dass sie viel sichere in die rechten Hände kommen werden.

Ich kann nun nicht unterlassen wieder einige Wörter an Ihnen zu senden, obgleich ich nicht viel Gutes weiss zu Schreiben, denn die Zeit wird hier für uns so zu sagen immer trüber, es ist bald, als solle unser liebes Vaterland ganz untergehen, aber desto trüber es aussieht, desto lieber wird es uns, wir aber wollen festhalten, wenn die Noth ist am grössten, ist die Hülfe am nächsten, und den der Herr lieb hat, den züchtigt er. Lieber Herr Probst, Sie können sich gar nichts denken, wie traurig und wie viel wir verloren haben in unser Gemeinde, seit der Zeit Sie von uns Abschied genommen haben, (so spricht nur die kleine Schaar) was ist wohl jetzt unser Kirchengen — da kommen wir kaum aus dem Hause, dann werden gleich die abscheulichsten Reden und die bittersten Pillen gegeben, dass sie kaum zu tragen sind, wir machen es denn so, dass wir alleine gehen können, des Morgens sehr frühe, und, wenn wir wieder zu Hause gehen, entweder erst oder auch zuletzt, sogar in das liebe Gottes-Haus kann man nicht Ruhe haben, das man nicht gekränkt wird, aber lass diess denn ihre Sache sein, wir wollen dem Herrn unsre Wege befehlen, und auf ihm hoffen, er wirds wohl machen. In unsern Dorfe ist einer, es ist ein bejahrter Mann, der aus allem Kräften arbeitet uns zu beleidigen, und der Ihnen auch sehr beleidigen thut, ja lieber Herr Probst, Sie kennen ihm gut, freilich will ich

seinen Namen nicht nennen, voriges Jahr haben Sie ihm sehr behülflich gewesen von wegen seiner Tochter, als sie — hatte, dann schmeigelte er, und verstellte sich, als wäre er ein retschaffner Mann, aber so lohnt die Welt, nun geht er jeden Tag bald hie bald dort um immer neues — aufzurichten, aber es wird doch wohl mahl die Stunde schlagen, dass es heissen wird: bishieher und nicht weiter. Was uns sonst die Zukunft geben wird, wollen wir dem Herrn anheimstellen, und sagen: nicht mein sondern dein Wille geschehe.

O Sie können sich gar nicht vorstellen, wie wir uns mit einander freuten, da wir in Ihr Schreiben laszen, dass Sie uns noch einmahl besuchen wollten und namentlich die Gräber Ihre lieben Kinder, noch immer hegen wir die Hoffnung wieder Ihre Heimath in unsre Gemeinde zu haben; wenn ich mich nicht irre, deucht mir, dass Sie in Ihre erste Predigt erwähnt haben, dass Sie doch gedächten Ihre gebeine hier auf diesen Gottesacker zu legen, o was ein schöner Anblick, wenn alle unsre lieben verstoszen Brüdern wieder um und bei uns heimkehren könnten. Ihre lieben Gräber besuchen wir oft, in der letzten Zeit ist ein recht schönes Denkmal auf Ihre lieben Tochter gesetzt mit die schöne Inschrift Matt. 5 v. 8. auch wir haben da unsrer Lieben, ich habe nemlich 4 kleine Geschwister da ruhend, welche schon vor vielen Jahren in die ewige Seligkeit übergangen sind. Und so schliesse ich mit die Bitte um baldiges wieder-schreiben, die hertzlichsten Grösse von mir und meine lieben Elltern so wie von Allen treugesinnten Freunde.

Achtungsvoll M. J.

3.

Bönstrup d. 2 Juni 64.

Lieber Herr Probst!

Da ich Ihre Adresse nicht weiss u. heute einen Brief an Pastor Krog geschrieben habe, so habe ich gedacht ein[en] kleine[n] Brief da hinein zu legen und Ihn zu bitten denselben an Sie zu besorgen. Da wir jetzt unser dreiwöchent-

liche Ferienzeit haben, so bin ich seit einigen Tagen nach Hause gekommen, woselbst ich bis zum 23 Juni bleiben werde, denn wie Sie, lieber Herrn Provst, wohl wissen werden, so sind P. H. u. ich ja seit vergangnen Herbst ins Missionshaus aufgenommen, u. mit Gottes Hülfe geht es uns soweit gut. Wir sind nun im Ganzen 5 Schleswiger im Missionshause, ausser dem sind noch 2 Norweger, 1 Schwede u. 2 Finnländer da. Alle wir Nordländer, obgleich der Eine von hier, der Andre von da ist, können ein jeder seine Sprache reden u. uns doch gegenseitig verstehen, auch singen wir manchmal zusammen, besonders ich, Hansen u. der eine Norweger, die wir in einem Hause sind, ein dänisches Lied, u. selbst die andern Brüder mögen es gern hören, weil es, wie sie sagen, so kräftig geht, obgleich sie es nicht verstehen. Lieber Herr Provst, das hätt ich doch nicht gedacht, als ich Ihnen voriges Jahr Adjö sagte, dass unser Vaterland so bald von dem Kriegesunglück heimgesucht werden sollte, dass so vielen Menschen das Leben gekostet hat. Mit welcher Besorgniss wir da oben in Hermb. den Gang des Krieges gefolgt haben, können Sie sich denken, u. wie es uns schmerzte, wenn sich unsre Armee, der Uebermacht weichend, immer mehr u. mehr zurück ziehen müsste, u. die Andern dann prahlten, als hätten sie ich weiss nicht was für Heldenthaten ausgerichtet. Unser Vater Harms meinte aber doch, er wüsste nicht, worin die Heldenthaten beständen, dass 2 grosse Hunde einem kleinen seinen Knochen wegzunehmen wagten, darin sähe er wahrlich nichts ausserordentliches, seiner Meinung nach müsse man sich vielmehr über den Kleinen wundern, dass er es wagen dürfe sich zu widersetzen. Und wie schmerzte es uns, als wir hörten, dass auch Sie, lieber Herr Provst, sammt Pastor Krog u. Pastor Nissen Ihres Amts entlassen worden, hatten wir uns doch schon so lange darauf gefreut, dass die Ferienzeit nun bald käme, wo wir zu Hause reisen u. wieder einmal mit Ihnen sprechen könnten. Ja ich muss sagen, diese Nachricht ist mir fast von Allen die schwerste gewesen; weiss ich doch, wie gut Sie es mit uns meinten u. wie es Sie schmerzte so verkannt zu werden, und wie viel Bitters haben Sie, in

der letzten Zeit besonders, gewiss nicht erfahren müssen, ja es ist gewiss schwer für einen treuen Seelensorger unter solche Umständen seine Gemeinde zu verlassen, u. welche Schuld ladet die Gemeine nicht auf sich, sagt unser Heiland doch selbst: Wer euch verachtet der verachtet mich. Der liebe Heiland wolle Sie segnen für alles, was Sie an uns gethan haben, u. wolle Sie trösten über all den Kummer u. Herzeleid, den Sie hier gehabt haben. Die Gräber u. Ruhestätten Ihrer lieben Kinder haben Sie ja auch zurücklassen müssen, auch dies ist für Sie u. der lieben Frau Pröbstin gewiss nicht leicht gewesen. Hätt ich doch nicht erwartet, Ihre liebe Tochter, die mir so freundlich Ihre Bücher lieb, u. bei meiner Abreise, wenn auch schwach, doch so frisch u. roth aussah, jetzt auf den Kirchhof zu finden. Ich werde Uebermorgen Ihre Ruhestätte wie auch Pastor Krog's kleine Tochter, die ja auch schon da Ihr Schlafkämmerlein hat, besuchen. Pastor Dame aus Flensburg versieht einstweilen hier in der Gemeine den Dienst, sonst sollen wir als Hauptpastor einen gewissen Pastor Godt haben, der Diakonus ist in diesen Tagen auch angekommen; er ist ein Bruder von Marcus Knudsen in Flensburg. In Husbye ist Pastor Simonson ja wieder zurückgekehrt, der aber, wie ich gehört habe, nicht recht den Erwartungen derer, die ihn zurückberufen haben, entspricht; jetzt ist er sehr krank, da er vor einigen Sontagen in der Kirche von Schlage gerührt wurde, doch hofft man seine Genesung. Die Stimmung in unsre Gemeine kennen Sie wohl besser als ich, u. verbessert hat es sich seit Ihrer Abreise ja nicht; denn die Grossen — haben ja jetzt dass Wort, u. alles muss so viel als möglich nach ihre Pfeife gehen, doch sind viele, denen das Ganze zu wider ist, obgleich sie es nicht laut gegen jeden aussprechen. Besonders werden, wenigstens von denen die Gottes Wort lieb haben, die lieben Bibelstunden vermisst, u. ich habe schon manche Klage deshalb vernommen. — Wäre es nicht möglich, lieber Herr Probst, das Sie wieder zu uns kommen? aber daran ist wohl nicht zu denken. Ich danke Ihnen vielmal für das Geld, das Sie meinen Bruder für unsre Mission gegeben haben, Vater Harms wird sich freuen besonders

darüber. weil er daraus sehen kann, dass Ihre Liebe zu unsre Mission durch den Krieg nicht abgenommen hat. Denn auch Vater Harms, obgleich er streng nach Gottes Wort geht, hat sich etwas von den deutschen Zeitschriften einnehmen lassen, die die Einwohner Schleswigs gern in jeder Beziehung als Märtyrer ausstellen. Der liebe Gott gebe doch, dass alles wieder zurück gebracht werde, auf das wir wie früher, ehe diese unglückselige politische Wirre kamen, die den Leuten den Kopf verrückt hat, ein stilles u. geruhiges Leben führen könne. Vor einigen Tagen bin ich über nach Düppel gewesen u. habe da die Grabstätten unsre gefallnen Soldaten besucht, sie war doch mit einem Kreuze geziert, wor auf geschrieben stand: Hier ruhen 207 taffe Dänen; nahe daran lagen 100 u. etwas weiter 25 begraben, möge ihnen denn nun der Friede im vollen Maasse zu Theil geworden sein, den die Welt nicht geben kann, dann hats ja keine Noth, wenn man auch die traurenden Eltern, Frauen u. Verwandte beklagen u. bedauern muss. Bald ist ja nun die Zeit der Waffenruhe verlaufen, u. Alle sind volle Erwartung, was die nächste Zukunft uns wohl bringen werde. Der Herr sehe in Gnade zu uns u. wende Alles zum Besten.

Mein Vater u. Geschwister lassen herzlich grüssen, sowie auch die schleswigschen Missionszöglinge. Könnten Sie mal lieber Herr Probst, wenn Sie einen Augenblick dazu übrig, mir einen kleinen Brief schreiben, würde es mir grosse Freude machen. Mein Adres ist, wenn ich in Hermannsburg bin: An Missionszögling H. P. Jordt in Hermannsburg über Bergen bei Zelle, Königreich Hannover.

Bitte, grüssen Sie Ihre Frau, Ihre Schwester u. Ihre Kinder recht herzlich von mir. Ich verbleibe Ihr dankbarer
H. P. Jordt.

4.

Hermannsburg d 1ste Sept. 64.

Kjære Herr Probst!

Deres kjære Brev har jeg modtaget, og jeg siger dem derfor min inderligste Tak. Jeg havde allerede i lang Tid

ønsket at høre lidt fra dem og den kjære Pastor Krog, derfor kann de tænke dem, hvor glad jeg blev ved at modtage deres kjære Brev. De ønsker, at jeg maatte berette dem noget om Jes Hansens Virksomhed i Afrika, da de paa deres Missionsfest vilde omtale ham, skjændt jeg nu maa befrygte, at mit Brev kommer for seent til den Tid, da jeg først modtog deres Brev d. 30 August, saa vil jeg dog strax besvare deres kjære Brev, og da de ønsker at jeg, hvis jeg kunde, helst maatte skrive dansk, vill jeg ogsaa i denne Henseende efterkomme deres Ønske, menn maa nu ogsaa bede at undskylde de mange Feil, som der vil forekomme, da jeg jo ikke har lært Sproget rigtig og blot ved Læsning og denn Gang jeg var Soldat har øvet mig lidt deri, men, heelt glemt har jeg den danske Sprog dog ikke, thi jeg og Peter og de andre Slesviger tale idnu ofte dansk, og jeg har ogsaa et paar Venner i Danmark, som jeg staa i Brev-vexling med. Fra min Feriereise har jeg ogsaa bragt mig en dansk Bibel med og bruge den ved hvor Exegese, da dens Oversættelse er nøiere end Luthers. Nu er der jo næsten allerede hengaaet et Aar, siden hvor Optagelse i Missionshuset, og med Guds Hjælp gaar alting for saa vidt godt, hvor Lærplan troer jeg sidste gang at have meddelt dem, alt gaa jo nu sin stille sædvanlige Gang. — Kjære Herr Provst, hvor det bedrøvede mig, da jeg i hvor Ferientid kaam hjem, at De og den kjære Pastor Krog var borte, jeg havde allerede længe i Vorveien glædet mig til at kunne tale dem og atter at høre deres Prædiken, og nu med engang var det forbi, maaskee jeg aldrig seer Dem meer i dette Liv, thi at de igjen tage eet Embede i Slesvig, derpaa lade sig vel ikke tænke. Hvad jeg saa længe har frygtet, men dog stedse betragtede som en Umulighed, saa længe der var et Glimt af Haab tilbage, det er jo nu saa godt som skeet, hvor Konge har aftraadt Slesvig, Holsteen og Lauenburg til Stormagterne. Er det da virkelig sandt? spørge jeg oft selv, og jeg kunde næsten ikke troe det, naar jeg ikke hver Dag fandt det omtalt i Aviserne. Saa maa hvi da virkelig skilles fra Danmark, hvis Helte saa ofte har seiert i blodig Kamp mod enhver Fjende, der vovede at an-

gribe det, som jeg saa ofte har læst i Fædrelandshistorien. Jeg troer ogsaa ikke, at Overmagten har slaaet hvore Tropper tilbage, havde Fjenden ikke havt den større Overlegenhed i det svære Skyts og i dens Geværer, jeg tror vidst, at Düppel og Alsen idnu havde været dansk. Dog kjære Herr Provst, naar man begynde at tænke paa all den Løgn og all den Uret, der er skeet i denne Sag, da vil Hjertet let blive fuld af Bitterhed, (har man dog her i Tydskland villet bevise mig, at Slesvig i Fortid har hørt til Tydskland, hvorpaa jeg ikke har svaret andet end at efter Syndfloden, det vidste jeg, havde Slesvig hørt til Danmark; hvem det havde hørt før den Tid, det kunde jeg ikke sige saa heelt bestemt, menn jeg troede vidst, at det ogsaa for den Tid havde hørt til Danmark. Jeg troer paa en saadan Paastand hører der ogsaa et saadant Svar.) Jeg troer man maa ogsaa i denne Sag henvende sig til Herren, uden hans Villie skeer dog intet, og saa maa dog Alt tjene dem til bedste som elske Gud. Hvort himmelske Fædreland er der dog Gudskeelov ingen at kan rane os, her er hvi dog kuns Fremede og Gjæster og som De engang sagde til mig: „det er et Trøstens Ord at Herren vil komme“. — Min Familie hjemme er sund og vel, min Broder Lorenz er jo ogsaa nu bleven permitteret. Den Skam har jeg dog ikke havt, at han og min Svoger er bleven utro, de har dog holdt deres Eed, indtil Kongen lod dem gaa. Nogen synderlig Forandring veed jeg ellers ikke, at der er foregaaet i Sognet. Jeg veed ikke, om jeg har skreven det i mit sidste Brev, at den gamle Claus Paulsen i Bønstrup er død, han var kuns nogle faa Dage syg. Min Fætter P. Petersen ligger idnu altid syg og har vel ingen Haab til nogensinde at komme sig. Med deres Præster ere de godt tilfreds, de skal begge, idet mindste Pastor Godt, der er bleven Suprindent, være troende. Karstesen er idnu altid Degn, dog begynde man at blive kjed af ham, da det gaar med Skolen som sædvanlig; hans Søns Forlovede, som ja var meget riig, er for kort siden døet. Bibellæsning i Skolerne havde de ikke havt idnu, dog haabede de at Præsterne ville gjøre det. Stemningen i politisch Henseende er jo, som De veed, deelt.

De Troende i det heele taget (jeg veed kuns en Familie der gjør end Undtagelse deraf, H. E., som man dog vel ogsaa kann regne til de Troende, thi kjære Herr Provst mener de ikke, at de i denne Henseende kann feile og have en urigtig Ansigt og dog alligevel mener det oprigtig med Herren?) holde fast paa det Ord, som de ogsaa i deres Brev nævne: Frygt Gud, ære Kongen. Ogsaa en Deel af de andre er paa denne Side, men Fleertalen, som rigtignok først kuns ønskede at have Personalunion indført, ønsker nu allerede, efter at de er bleven dygtig bearbejdet af Avisserne, eet selvstændig Rige, tildeels ogsaa at støtte dem til Preussen.

Fra Missionær Jes Hansen hans Virksomhed kann jeg ikke berette dem ret meget, thi alt er jo idnu kuns i Begyndelsen. Hans Station ligger ved Drakenbjergene, nogle Dagereiser fra Nyhermannsburg, det er en af de bedste Stationer hvi har, thi der boer flere Tusinde Kaffre omkring den. Hans Medhjælper er den i Missionsbladet ofte omtalte Missionær Schulenburg, der i Betschuanenlandet skilte sig fra hvor Mission, men siden igjen er traadt tilbage. Hansen har begyndt med at holde Skole, som ogsaa blive temmelig godt besøgt baade af Børn og voxne Folk. En Kirke har han ogsaa bygget, og han skrive i hans sidste Brev, at Hednigern gjerne høre Herrens Ord, saa at han havde meer Haab her at vinde Sjæle for Guds Rige, som paa hans forhenværende Station Müden, hvo han, som de veed, først blev ansat. Hvor Mission har nu i det heele 24 Statione i Afrika, hvorum der befinder sig omtrent 160 debte Hedniger. Det er jo vistnok paa saa mange Stationer kuns en liden Tal, men naar man betænker, at hvor Mission idnu kuns har virket i 10 Aar, og hvad Arbeide der er forbunden med at antage saa mange Stationer, hvo[r] ved det at undervise Hedniger ofte maa sættes tilside for det nødvendige Arbeide, saa at Missionæren i det Første blive forhindret at anvende sin heele Kraft paa Hednigers Underviisning, saa maa hvi endda takke Gud for denne Frugt af Missionsarbeidet. Dertil kommer, at hvor Missionærer er meget forsigtig med Daaben og først prøve de Daab-begjærende nøje, om de da virkelig mener det oprigtig. Hvort

Missionsfest er dennegang istedet for paa den 25 Juni bleven afholdt paa den 24 August, thi paa den ellers sædvanlige Tid herskede her en smitsom Sygdom og ogsaa Pastor Harms blev greben af den. Dennegang varede Festet kun en Dag, Kirken var propfuld, saa at det næsten ikke var Præsten muligt at komme paa Kanzeln. Dette Aar havde Mission en Indtægt af 40,904 pr. Th. Udgifterne 38,704 pr. Th. Een Mand havde alene givet 1900 Th. pr. Desuden havde Pastoren modtaget en heel Deel Linnendtoi og desliege Sager. Paa samme Dag som Missionsfestet blev afholdt, bleve ogsaa 25 Piger afordnet til Afrika. De ere Alle undtagen to af dem forloved med Missionærer og Kolonister. Jes Hansens Forlovede var naturligvis ogsaa med. Den efterfølgende Dag afgik de til Hamburg, hvo[r] Skibet laa seilfærdig, og befinder dem nu allerede paa Reisen til Afrika. Ogsaa i Vestindien vil Pastor H. nu begynde Missionsværket og dertil blev Pastor Milius, som engang allerede har været som Missionær i Ostindien, paa samme Dag afordnet. Grunden der har bragt Pastor H. til at begynde Missionen i Ostindien er denne: De kjende vistnok Missionær Grøning (saa meget som jeg husker saa har de endda understøttet ham) som staar i amerikanisk Tjeneste. Hans Selskab har nu i lang Tid ladt ham uden all Hjælp, vistnok er Krigen i Amerika Skyld deri, Grøning føler sig for svag til saaledes allene at fortsætte Værket, efter flere mislykte Forsøg at faa Hjælp har han tilsidst igjennem hans Svoger i Hamborg, Kjøbmand Nagel, som staar i Forbindelse med hvor Mission, ladt Pastor Harms spørge, om han ikke kunde og vilde hjælpe ham, med at sende Hjælpere, hvis hans Selskab vilde bevillige ham det, vilde han saa overgive hans Mission og heele Missionsmarken i P. Harms Hænder, han vilde saa nødig overlade Pladsen til den engelske eller til en ikke reen Evangelisk lutherisk Mission. Pastor Harms lovede nu, saasnart nogle af de ældere Brødre vare færdige, at sende ham Hjælp (næste Efteraar blive de færdig) men Grøning sendte Bud tilbage: Jeg maa have Hjælp og det snarest. Netop som dette Bud kom til H. traf det sig, eller rigtigere sagd, Herren stillede det saa, at denne Pastor

Milius, som opholdt sig i Hovedstaden Hanover og der var Præst ved Henriettenstiftet, meldede sig for P. H. at vilde indtræde i hvor Mission.

Pastor Harms besluttede at sende ham til Ostindien, og saa skal Skibet først gaa til Afrika og derfra med Pastor Milius til Ostindien. — Jeg har nogle Gange tænkt, hvorfor mon har Missionær Grøning ikke henvendt sig til den danske Mission, da han dog er en Danske; maaskee har han det ogsaa. Missionær Ochs er vel, saameget som jeg har hørt, traadt i dansk Tjeneste. Hvorledes gaar det med Missionshuset i Kjøbenhavn? Og hvo[r] mange Elever har det? Jeg har hørt, at der til Efteraar allerede skulle udgaa to af dem. — Kjære Herr Provst, jeg har, efter at jeg har modtaget Deres kjære Brev, ikke talt med Fader Harms og derfor kan jeg idnu ikke bringe Dem hans Hilsen. Jeg underes ikke over, at De ikke er tilfreds med det i Missionsbladet, hvori han omtaler hvor Sag; ogsaa jeg havde ønsket, at det ikke var skeet. Dog, som De siger, han er jo kuns ogsaa eet Menneske, og den Eneste jeg kjende er i Tydskland der bedømmer Sagen saaledes¹⁾. Naar jeg ikke selv var en Slesviger og veed, hvorledes det forholder sig, da maatte jeg ogsaa i det mindste blive tvilraadig, thi De kann ikke forestille Dem, hvorledes Avisern og Tidsskrifter har berettet om Tilstanden i Hertugdømmet. Gud giv, at de aldrig maa faa det daarligere end de har havt det. — Jeg maa nu slutte for denne gang og take Dem idnu engang for deres kjære Brev, ja for all den Kjærlighed, De saa ofte har beviist mod mig. Gud gjengælde Dem alt det Gode, De har stiftet i Angeln, og trøste Dem over all den Kummer, som de fleeste af Angelns Beboerne have gjort Dem. Jeg bede at hilse Fru Provstinden, deres Sødster og heele Deres Familie. Bede ogsaa at hilse Pastor Krog.

C. Hansen, F. Jürgesen, Petersen lade alle hilse.

Med et hjertelig Hilsen slutter Deres hengivne

H. P. Jordt.

¹⁾ Uforstaaeligt. Meningen er vel: Hver eneste, jeg kjender i Tydskland, bedømmer Sagen saaledes.

5.

Kjære Herr Provst!

Allerede i længere Tid har jeg tænkt paa at skrive Dem til; nu da Jordt vil skrive, vil jeg heller ikke længere opsætte dermed. Da jeg sidste Gang tog Afskeed fra Dem, tænkte jeg ikke, at vi i denne Sommer ikke skulde tales, og allermindst at det paa denne Maade, som det nu er skeet, skulde gjøres umulig at tale mundelig med hverandere. Baade Jordt og jeg havde forhen ofte talet derom og glædet os derover, at vi nu i denne Sommer kunde besøge Dem og vi tænkte ikke, at en saadan Nød skulde hjemsøge vort Fædreland. Da vi fik den Efterretning, at De, Pastor Nissen og Pastor Krog skulde reise bort, vidste jeg ikke, hvordanne jeg blev tilmode, lære kunde jeg ikke meere, jeg lagde min Bog tilside, søgte et eensomt Sted og lod mine Taarer frit Løb, jeg syntes, at det var for tungt, naar jeg tænkte derpaa; jeg udøste da mit Hjerte for Herren og beroligte mig med, at han dog endaa har alt i sin Magt og vil styre det saaledes, som det er os godt og tjenlig for vor aandelige Velfærd. Da jeg var hjemme i denne Sommer, har jeg rigtignok rejst igjennem Grumtoft, men jeg har ikke opholdt mig længe. Det gjorde mig saa ondt, at jeg ikke skulde træffe dem der. Ak kjære Hr. Provst! jeg tænker saa ofte, om det dog var mulig, at jeg kunde tale et Øjeblik med dem, mig synes der er saa meget, som jeg har at sige dem. Saa takker jeg dem da ogsaa af mit fulde Hjerte for alt det Gode, som De har bevist imod mig, vor Herre lønne Dem derfor. Omenskjønt vi nu ere langt fra hverandre, har jeg dog endnu det Haab, at vi tales igjen. Og om vi nu legemligt er skilt, saa ere vi i Aanden dog forbunden i inderlig Kjærlighed, og i dette Forhold skal det ogsaa blive, indtil vi engang lukke vore Øjne her og gaa ind i den evige Herlighed, hvor da al den Nød, baade timelig og aandelig Nød, som rammer os her, er borte, og hvor vi i al Evighed kan leve i Ro og Fred i Samfund med vor Herre og Frelser og alle Gjenløste. Ak! naar jeg seer i Fremtiden, og naar jeg seer paa min egen Elendighed, og

naar Djævelen og mit eget Hjerter vil trænge ind paa mig, da giver det svære og tunge Timer, men Gud skee Lov, at jeg har en levende Frelser, som dog ikke slipper mig, om han endog ofte skjule sig for mig, men det er dog saa, at Faren altid er stor, derfor beder jeg Dem ogsaa, at De vil indslutte mig i Deres Forbøn, ja De veed ogsaa af egen Erfaring, hvor ofte baade timelig og aandelig Nød hviler tungt paa et Christenhjerte. Jeg kan nok forestille mig, at det for Dem har været haardt at forlade Grumtoft Menighed og fra mange Sider erfare Utak, det er jo saa i denne Verden, Utak er Verdens Løn, ak de forblendte Folk. Gud give dem Naade at besinde sig, da det endnu er Naadenstid. Men der er dog mange baade i Grumtoft og Husbye Menighed, som endnu i Aanden ere forbundne med dem og som bære dem paa bedende Hjerter. Jeg har glædet mig denne Sommer over at mange dog ikke har ladet sig henrive af den herskende Politikaand, som har besnæret de fleste Folk. Men til min Bedrøvelse har jeg ogsaa erfaret, at nogle fra dem, jeg ikke havde ventet det, har ladet sig bortrive med den store Strøm, mange betænke jo slet ikke hvad de gjør, men følge heelt blind disse Anførere, som ophidse dem og egentlig drive den heele Vrøvl. Det er mig saare tungt, naar jeg tænke paa, hvor skammeligt mange af Husbye Sogn har været imod Pastor Nissen, i Husbye Sogn har Formanden jo været Peter Jensen i Ousager. I Særdeleshed har jeg glædet mig over Asmus Simonsen fra Hammestoft. Der ere nemlig alle tilsammen bleven sammenkaldte til Forsamling, uden at vide hvorfor, derfor gik de ogsaa alle hen. A. Simonsen og min Broder sad noget tilbage, da oplæste P. Lorenzen et Skrift, hvis Indhold var, at alle Embedsmænd skulle bort, og opfordrede, at de skulde underskrive det. At mange ikke vilde have noget med de[t] at gjøre, kan De nok tænke; de begyndte da ogsaa at liste sig bort. Men for A. Simonsen var de ikke nok at vrie sig fra det, han spurgte min Broder, om de ikke skulde erklære deres Mening om den heele Snavs, som de havde for. Min Broder meente ogsaa, at de ikke uden videre skulde igjennem dermed. A. Simonsen sagde dem de[t] da lig til, at det

heele var Rebellioner og tværtimod Lovene. Dette maatte de ogsaa tilstaae, men de meente, at de ikke behøvede at bekymre dem om Lovene. De gik da bort, og desuden blev Skriften med Underskrifterne indsendt til den preussiske Regering i Flensborg. Da Pastor Nissen var borte, varede det ikke heelt længe, inden Pastor Simonsen kom. Forhen havde jeg altid været mistænkelig mod P. Simonsen, thi jeg kunde slet ikke begribe hans egentlige Mening, hvad egentlig hans politiske Grundsætning er, det veed jeg heller ikke endnu, men han har dog søgt at nedtrykke den oprørske Aand. Folkene meente, at han ret skulle være efter deres Hoved, men de har taget heelt feil, han har ikke været længe i Husbye, at de begyndte at blive utilfreds over ham. Da han kom, prøvede han først Konfirmanderne paa Dansk og erklærede for Menigheden, at de tilstrækkelig havde Kunskaber i den christelige Lehre. L. H. fra Husbye vilde gjøre ham Bebreidser derover, men han fik kort Beskeed. Anden Paaskedag sagde han i Prædiken, at den danske Psalmebog var meget bedre end den tyske, og hvad det værste var, som de slet ikke kunde fordeie, at han sagde, naar de kom hjemm, skulde de kuns sammenligne den tyske og den danske Psalmebog med hverandre og selv overtøye sig derom. Det kunde de ikke have, at han tilmodede dem at de kunde læse og forstaae dansk. Som jeg har sagt, omentskjønt jeg ikke kan forstaae, hvorledes egentlig Pastor Simonsen staar, og hvorledes han kommer ud af det, saa har det dog glædet mig, at han ikke dreier sig efter Folket. — Min Broder i Afrika er efter sin sidste Skrivelse sund og vel, han er nu paa en anden Station, hans Brud er for otte Dage siden paa Reisen til Afrika. Skibet er vel endnu næppe i Nordseen. Hjemefra har jeg ogsaa nylig faaet Brev, de ere ogsaa alle rask. Nu maa jeg for denne Gang slutte og ønske og haabe med denne Skrivelse at træffe Dem og Deres Familie sund og vel. O saa sender jeg mit hjertelige Hilsen til Dem, Frue Provstinden, Deres Sødster og Deres hele Familie og bede Dem ogsaa at skrive et Par Ord til mig, naar De kan det, jeg vilde gjerne vide

lidt om Missionen i Kjøbenhavn. Brødre her lade ogsaa hilse. Ogsaa befaler jeg mig og os Alle til Deres Forbøn.

Deres

Peter Hansen.

Hermansborg den 1ste September 64.

6.

Flensborg, d. 26de Decbr. 1864.

Meget elskede Herr Provst.

Guds Naade og Fred være med Dem, Deres Familie og med os Alle til alle Tider!

Endelig begiver jeg mig da til at efterkomme Deres Opfordring, idet jeg fremfor Alt først sender de hjerteligste Hilsener fra min Familie og Bekjendte i Angel. Efter min Hjemkomst har jeg besøgt paa flere Steder der, især i Grumtofte, Lyshei, Øxager, Øxeagerskov og s. fr. Et Par Dage før min Hjemkomst den 17de Sept. var min kjære Ven Peter Clausen ved Sørup-Mølle bragt til sit sidste Hvilested, efterat hans Søster 14 Dage iforveien var afgaaet ved Døden. Ak ja, Herren har hjemført vort Land paa forskellige Maader. Især i disse Festdage har jeg savnet de høitidelige Gudstjenester i vor lille Helligaandskirke. Og mange Flere, ogsaa de Troende i Angel, savne de Bibel-læsninger, vi i flere Aar har havt. En Ventetid er oprunden for os — vi vente, og vide selv ikke hvad. Præsterne klage over de tomme Kirker under den danske Slaveri, medens de fleste Kirker nu tømmes, saa det har Art. Fredsprædiken, der skilte den kjære Pastor Ewaldsen fra os, har givet Anledning til megen Ærgrelse. Jeg har virkelig undret mig over Angelboerne, hvorledes de udtale deres Utilfredshed med Præsternes Adfærd. De bøje dem under Guds vældige Haand og søge at blive færdige med deres Skuffelse, saa godt det gaaer. Jeg husker endnu Deres Foredrag paa Sorø Missionsmøde og især deres Udtalelse over vor Tids Christnes mange Fornødenheder. Som De selv bedre veed, end jeg, har Præstestanden givet for gjerlige Angelboer megen Anstød i denne Henseende. Den

Gjerrige har ikke mange Fornødenheder. Og Gjerrighed hører til Angelboernes Nationallyder. Dengang Godt kom til Grumtofte, og Bønderne saae deres simple Huusstand og Klæderdragt, tænkte de, han vilde ret være en Mand for dem. Men med Indtægterne stiger Pyntesygen paa en saa fremragende Maade, at de forbause derover. Og da de har faaet Missions- og Bibel-Interesse, saa smerter det dem, at maatte savne denne hos de tyske Præster. En lysende Undtagelse gjør Pastor Johnsen i Munkbrarup. Han er de Troendes Ven og prædiker kraftigen Korsets Ord. Herfra Byen gaar vi gjerne af og til en lille Skare der til Kirken.

Her er Volquards for Tiden den Mand, vi helst høre, om han end ikke tilfredsstiller os aldeles med sine lange Prædikener. Kirken er nogenlunde fuld.

Methodisterne have ogsaa virket noget i den sidste Tid. Men nu har Peters forbudt dem. Forsamlingerne og (efter min Anskuelse) aabnet dem Døren til Partiaandens Udbredelse. Thi nu holde de Alt hemmeligt, saa vi ikke mere kan komme blandt dem og aflægge Vidnesbyrd om Guds Rige. Vi have jo Baptisterne i Slesvig til Exempel derpaa. De Sidstnævntes Præst har ogsaa holdt et Foredrag her i Byen for nogle Dage siden. Naa, naar kun Christus forkyndes, saa kan man dog faa Glæde over Guds Riges Udbredelse.

Til Slutning vilde jeg bede Herr Provsten modtage disse hastige Linier i Kjærlighed.

Min kjære Moder er i over 6 Maaneder uafsladeligt fæstet til Sygelejet. Hun hilser dem og Fruen og hele deres Familie paa det Kjærligste, som og vi Alle.

Deres inderlig hengivne

H. C. Schmidt.

Hvis De skulde see Secretair Hansen eller Andre os Bekjendte, beder jeg hilse dem ret mange Gange, især den kjære Traustedt. Hvorledes har han det?

Morgen Aften kommer Missionselever fra Herrmannsborg.

7.

Hermannsburg den 8 Febr. 1865.

Kjære Herr Provst!

Deres kjære Skrivelse har jeg modtaget Juleaften, det var for mig en saare stor Glæde, at høre noget om Dem. Baade Jordt eg jeg gik strax allene, for at læse Deres Brev. Det var, som om vi var hos Dem, ja vi bleve ret levende mindet om de mange glade og velsignende Timer, vi haver været sammen med Dem. Det har gjort mig saa godt, at see, at De heller ikke har forglemt mig, jeg kan slet ikke sige Dem, hvad det er for mig en Trøst og Styrke, naar jeg veed og er forvisset paa, at der ogsaa for mig af Hjerter, som jeg kjender som oprigtige, bliver opsendt Bønner for mig til Guds Throne. Ofte tænker jeg, naar mit Hjerte er bekymret og Byrden vil blive tung og svær, at jeg kunde tale med dem og mig tykkes, der var saa meget, som jeg skulde sige Dem, som ikke lade sig godt skrive. Ak hvor ofte har jeg gaaet ind til Dem med et bekymret Hjerte og har gaaet glad bort igjen. Ja denne Tid ligger nu bagefter os, men jeg har ikke opgivet Haabet om endnu at tale med Dem, førend jeg gaaer bort. Endnu er dog omtrent 3 Aar tilbage, førend vi komme borte, og saa er den Tanke og det Ønske stærkt i mig engang at reise paa et Besøg til Kjøbenhavn, jeg havde stor Lyst til at lære Missionshuset kjende. Christian Schmidt fra Flensborg har fortalt mig meget derom, som ret har fornøiet mig. Her i Hermansborg gaar det sin sædvanlige Gang. Pastor Harms er kun svag i de heele taget, men efter sin Viis dog temmelig munter, saa at han altid forestaaer sit Embede. Det er kuns meget sjælden, at vi kommer til at tale med ham, det skeer kuns, naar vi have noget at bestille til ham. I Reglen naar man kommer, er der en heel Deel Folk, som vil tale med ham, og saa kan man ikke godt opholde sig længe. Eengang hver Maaned have vi en Times Exegese ved ham. Her i Huset ere vi 23 Elever, i det nye Hus ere 24, Hansen og Jürgesen og alle der i Huset skal til næste Efteraar prøves og udsendes, men hvor de kommer hen, veed de

ikke, nogle af dem skal til Afrika og nogle til Ostindien, og senere skal nogle ogsaa til Australien. Fra min Broder i Afrika har jeg faaet Brev kort efter Juul, han er sund og frisk. Han har begyndt med en Skole, som bliver godt besøgt, men døbt har han efter den sidste Efterretning endnu ingen. Ved Kaffer findes sich en stor Ligegyldighed og Haardhed, og der ere ikke mange, som har omvendt sich; derimod i Landet, hvor Betschuaner ere, findes der en stor Længsel efter Guds Ord; der er ogsaa Jensen fra Alsen kommen med hen. Hvad vor Underviisning angaaer, saa maa jeg sige, at der er for os ikke saa let, thi vi har saameget at lære, at man næppe har een Time tilovers, men det har jo heller ikke Nød, Gud har hjulpen hidindtil, han vil ogsaa hjælpe fremdeles.

I Julen har vi igjen besøgt vort Hjem, eller rigtigere efter Jul. Mine Forældre og Sødskende er endnu temmelig rask og sund. I Husbye Menighed har de en ganske ung Præst, som forestaaer Embedet for Pastor Simonsen, to Gange har jeg hørt ham prædike. Hans Prædiken var rigtig efter Guds Ord, men mig synes dog ikke, at han selv ret har havt nogen Erfaring om den store Syndenød. Pastor Simonsen er heelt i Stand (hjertelig sund) men hans Hoved er endnu for svag, han tør ikke vove at prædike. Den gamle Vollquardts i Flensborg er ogsaa kommen igjen, Peter Müller har flere Gange besøgt ham, og de har talt om de Omstændigheder, som ere skeet i hans Fraværelse fra Flensborg, og har hjulpen ham af med de falske Meninger, som han har plantet sig i sit Hoved her i Tydskland. Det er jo forskrækkelig, naar man har læst, hvad der i tydske Tidender er bleven skreven om Slesvig. Men der er een Mand, som har været Præst ved den preussiske Armee, der har udgivet en Beskrivelse om Slesvigs Forhold. Han hed Besser og i sin Skrift har han erklæret alle disse Beskyldninger mod de danske Embedsmænd for Løgn og ondskabsfulde Bagtalelser, og grunder sig paa sin egen Erfaring; han siger, at han har gjort sig bekendt med mange danske Præster og giver det Vidnesbyrd, at de idetheeletaget har gjort et godt Indtryk paa ham. Han høver fornemmelig

Graa fra Flensborg, med hvilken han har været godt bekendt og tale om ham med Højagtelse og Respekt.

Jeg glæder mig altid, naar jeg seer, at Løgneren paa saadan Maade bliver tilskammegjort. I Slesvig begynder Mestemand at blive urolig, hvordanne vil deres Skjæbne gaae ud. Thi deres Haab, at Hertogen bliver Regent, skinner jo at være tilintetgjort. Og at blive preussiske Undersaater synes dem at være værre end danske, ja man hører det lige til, at de sige: naar vi kommer til Preussen, maatte vi meget hellere have blevet ved Danmark. Herzbruch i Flensborg, som vel er den første Slesvigholstenske Patriot, er ogsaa falden i Ugunst ved Preusserne. Han har gjort Skandal og er bleven satt i Fængsel; om han nu er fri, veed jeg ikke. Naar jeg tænker paa den heele Umstand med Slesvig, saa maa jeg sige, jeg troer ikke at der kommer gyldne Tider, nei tværtimod, jeg frygter at for Slesvig har, hvad der angaar den ydre Velstand, den bedste Tid været. — Hvad de medste Folk har drømt om og endnu drømmer om, er kuns lutter Indbildbildning, og vil erfare, at de ere blevne skuffet. Gud give kuns, at det da maatte være til aandelig Velsignelse og tjene til Ydmyghed; thi det er ikke at nægte, at Hovmodigheden har naaet en høi Grad. Hvordann det da maa blive, om eet beder jeg, og det er det bedste, som jeg kan bede for mit Fædreland, at Gud ikke vil give os hen i vore Synder, men blive ved at banke [paa] Hjerterne, om det saa heller ikke her i Verden gaar efter Ønske; her er jo alt forfængelig, ak naar vi eengang gaar ind i Uforkrænkelse i det evige Fædreland, da er al vor Nød tilende. Gud give os alle Naade, at vi kunde indelukke Jesum i vort Hjerte. og være og blive sin i Evighed.

Hjertelig Hilsen fra Cl. Hansen, Jürgesen, Petersen til Dem og Fru Provstinden. Saa hilses ogsaa Dem, Frue Provstinden, Deres Søster og hele Familie.

Jeg bede Dem om at gjøre mig den Glæde at skrive igjen.

Deres i Herren forbundne

Peter Hansen

N. B.

Det var egentlig min Mening, at Jordt ogsaa skulde skrive til Dem, men han har jævnt travlt med at udarbejde et Foredrag, som han skall holde i vor Kreds, (i hver Uge maa en af os holde et Foredrag over et Thema, som bliver os givet), derfor vil han heller opsætte med at skrive. Jordt og jeg have ofte talt om, at vi gjerne vilde have en ordentlig dansk Historie, og da vi ikke veed, hvilken vel for os er den beste, da den skulde gjerne være tilstrækkelig, men ogsaa ikke for vidtløftig, saa vilde vi gjerne vide Deres Mening derom, og bede Dem, om De, naar De skrive igjen, ikke kunde anbefale os en saadan dansk Historie, som De synes at være for os den passenste, um mulig at den kunde indbefatte alt, hvad der hører til den danske Historie, saasom fra Hedenskabets Mythologi og Heltesangen. Det skulde være os meget kjær, um De kunde i denne Henseende hjælpe os til rette, da det er os meget om at gjøre, naar vi vil anskaffe os det, ogsaa faar noget ordentligt, naar De saa vilde skrive os Titelen, at vi kunde lade os det skikke enten fra Flensborg eller hvor vi kunne faa den. Til Slutting et hjertelig Hilsen fra Jordt til Dem, Frue Provstinden og til Deres heele Familie. Endnu engang hilser Deres

P. Hansen.

Jordt har bedet mig bestille et Hilsen til Dem fra Claus Kall fra Bønstrup, som han har bedet ham om at bestille, med det Ønske om De ikke kunde besøge hans Søns Grav, naar De lejlighedsvis skulde komme til Garnisonskirkegaarden. Saa beder jeg endnu, om De ikke vil være saa god at hilse Pastor Krog og sin Familie og Traustedts, naar De har Leilighed, fra Jordt og fra mig.

Jeg skriver Dansk, for di det er den eneste Lejlighed til at jeg kan det; elles forglemmer jeg det igjen; jeg kan godt mærke, at det ikke gaar saa godt som førre, som De ogsaa vil see paa Skrivefeil og denn slette Stil, men De maa undskylde og se gjennem Finger.

I disse Dage er der kommen Efterretning fra Missions-

skibet. Denne Gang ere Sophie min Broders Brud, tilligemed de andre om Bord. Den 19 Dec. ere de kommen i Kapstadt.

8.

Oxagerskov d. 19 Mai 1865.

Kjære Hr. Provst Hansen!

Da vi nu ere komne til vort Hjem og allerede har udhvilet os lidt efter vor Reise, vil jeg ogsaa, som jeg har lovet, give Dem Efterretning om, hvorledes det er gaaet os og hvorledes vi har det. I de heele taget gik Reisen godt, om Klokken 7 reiste vi fra Kjøbenhavn til Korsør og derfra om Klokken 10¹/₂. Søen var den Dag noget urolig, saa at mange bleve søsyge, jeg blev ogsaa upasselig, men det blev dog snart bedre igjen. Om Klokken 7 kom vi til Flensborg, vorfra vi ligestrax gik hjem og kom saa noget efter Sengetid hjem. Til min Glæde har jeg truffet mine Forældre og Søsken sund og vel. De kan nok tænke Dem, at det var en gjensidig Glæde, da jeg igjen kunde tale med mine Kjære, som nu i længere Tid ikke var skeet. Da jeg kom hjem, gik jeg lige til Fader og Moder paa Aftægtet og lod de andre i Ro. Omenskjønt jeg var træt og søvrig, maatte jeg dog først fortælle dem noget fra Kjøbenhavn.

Deres første Spørgsmaal var efter de gamle Bekjendte der, efter Dem, Trausted¹⁾ og Pastor Krog. Det var for dem en stor Glæde, at jeg kunde fortælle dem hvor megen Glæde og Velsignelse jeg har havt i Deres Samfund. Ja kjære Herr Provst! mit Hjerte er ogsaa fuld af Tak imod min Herre at han forundte mig den Glæde. I min Aand og i mine Tanker er jeg endnu hos Dem, Alt er endnu saa levende for mig, som om jeg virkelig er i Deres Midte. Ja hvor er det dog salig og vederkvægelig, naar man med Christi Kjærlighedsbaand er forbunden med dem, som man veed, der ere deelagtige i den eene Herre, den eene Troe, det eene Haab, den eene Kamp, for at vinde hen til det Fællesmaal det evige Fædreland deroppe hos vor Herre. Kjære

¹⁾ Havde været Lærer i Oxager i Husby Sogn, og var bleven afsat af Præjserne.

Hr. Provst! jeg kan oprigtig sige Dem, at De og Deres Familie ere bundne mig til Hjertet, og i min svage Bønner, som jeg bære for Guds Naadestol, vil jeg aldrig kunde glemme Dem, men jeg har ogsaa den Overbeviisning, at De heller ikke vill forglemme mig, men komme mig ihu i Deres Bøn. Ja Gud give os sin Naade, at vi alle maa blive faste ved vor Frelser ind til vor Død.

Endnu har jeg kuns talt med nogle Bekjendte her i Oxagerskov, mine Sødskende og saa Peter Møller har jeg besøgt, de ere sunde og raske, til P. Møller har jeg da ogsaa maate afgive Beretning om Reisen til Kjøbenhavn. — I politisk Henseende veed jeg ikke, hvordann det egentlig staaer, her i Oxagerskov ere Folk som sædvanlig temmelig rolig og bryder dem ikke saa meget derom. De slesvig-holst. Samfund og Voreenelser falder mere og mere bort, som paa mange Steder vare foranstaltet. Paa Marken er det her i denne Tid skjönt. Skov og Enge befinder sich i deres grønne Pragt, i sidste Nat har vi havt Torden med stærk Regn.

Nu maa jeg vel for denne Gang slutte og har at bestille hjertelige Hilsen til Dem, Deres Frue og Børn og Deres Sødster fra mine kjære Forældre og Sødskende, fra Claus Hansen, P. og Jørgen Petersen o. s. v. og fra mig være de alle hjerteligt hilset og vær takket for all den Kjærlighed, De har beviist imod mig.

Deres:

Peter Hansen.

Jeg vilde gjerne bede Dem, om De med Leilighed vilde bortskikke de heri liggende Breve. Ogsaa hjertelig at hilse Pastor Krog og Pastor Frimodt.
